

**You have downloaded a document from
RE-BUS
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów zaufania publicznego : rozważania na przykładzie zawodów: radcy prawnego i adwokata

Author: Anna Chorążewska, Adrian Faruga

Citation style: Chorążewska Anna, Faruga Adrian. (2014). Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów zaufania publicznego : rozważania na przykładzie zawodów: radcy prawnego i adwokata. W: A. Biłgorajski (red.), "Wolność wypowiedzi i jej granice : analiza wybranych zagadnień" (S. 175-210). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersytet ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ANNA CHORAŻEWSKA, ADRIAN FARUGA

Granice wolności wypowiedzi przedstawicieli zawodów zaufania publicznego Rozważania na przykładzie zawodów: radcy prawnego i adwokata

Streszczenie: W artykule autorzy dokonują analizy aktualnych rozwiązań prawnych wyznaczających granice wolności wypowiedzi przedstawicieli prawniczych zawodów zaufania publicznego. Punktem wyjścia dla rozważań są konstytucyjne uregulowania wolności słowa jednostki oraz jej granic. Następnie autorzy zwracają uwagę na szczególną rolę społeczną członków prawniczych korporacji zawodowych, podkreślając, że to właśnie ona determinuje sposób ukształtowania ich statusu prawnego. Autorzy zwracają uwagę, że jedną z najistotniejszych płaszczyzn uregulowań prawnych determinujących zasady wykonywania zawodów prawniczych jest gwarancja wolności słowa i pisma. Wolność ta stanowi bowiem fundament niezależności samorządów prawniczych i jednocześnie podstawowy warunek możliwości wypełniania powierzonych przedstawicielom tych zawodów ról społecznych. Jednocześnie służy ona ochronie wolności jednostki i pełnej realizacji konstytucyjnego prawa do sądu i rzetelnego procesu.

Słowa kluczowe: wolność, wolność słowa, wolność pisma, ograniczenia wolności słowa, zawód zaufania publicznego, prawnik, samorząd prawniczy

Limits of freedom of expression among members of professions of public trust, considered on the example of solicitors and barristers

Summary: The authors of the paper analyze current law solutions which delineate the limits of freedom of expression among members of legal professions of public trust. The starting point for this consideration are the constitutional regulations of freedom of expression of an individual and its limits. Then, the authors point to the specific social role of members of lawyers' professional corporations, stressing that it determines the way of shaping the legal status of this kind occupation. The authors also note that one of the most important areas of legal regulations which determine the rules of practicing the legal professions is the guarantee of freedom of expression. This freedom is the fundament of independence of professional self-government in law and at

the same time the crucial condition to fulfill the social role in the legal professions. At the same time, it is preserving the freedom of an individual and his/her full constitutional rights to justice and fair trial.

Keywords: freedom, freedom of speech, freedom of writing, limitations of freedom of expression, profession of public trust, lawyer, lawyers' professional corporations

1. Uwagi wprowadzające

Na gruncie art. 17 ust. 1 Konstytucji RP¹ ustawodawca został uprawniony do tworzenia samorządów zawodowych, stanowiących formy decentralizacji administracji publicznej i partycypacji obywateli w jej sprawowaniu. W ten sposób ustrojodawca dąży do wzmocnienia legitymizacji administracji publicznej oraz zaufania obywateli do państwa, umożliwiając zainteresowanym grupom zawodowym udział w podejmowaniu rozstrzygnięć władczych, które ich dotyczą. Tworząc samorząd zawodowy prawodawca powierza danej grupie zawodowej realizację określonych zadań publicznych i wyposaża ją w tym celu w odpowiednie kompetencje władcze. Warunkiem należytego wykonywania powierzonych samorządowi zadań publicznych jest najlepsza wiedza fachowa członków korporacji zawodowej. Jednocześnie podstawą prawidłowego funkcjonowania danego samorządu i jego zdolności do samoregulacji jest wysoki poziom etyczny i kultura zawodowa członków wspólnoty samorządowej oraz ich zaangażowanie w realizację dobra wspólnego. Tworząc samorzady zawodowe, ustawodawca upodmiotowia określone grupy zawodowe i umożliwia im samodzielne rozstrzyganie w określonych granicach o swoich sprawach. W rezultacie samorząd zawodowy sprawuje władztwo publiczne nad sprawami danej grupy zawodowej. Samorządność zawodowa winna gwarantować najlepszą wiedzę fachową i zdolności samoregulacyjne poszczególnych wspólnot dla zapewnienia optymalnej realizacji zadań publicznych. Istota samorządu zawodów zaufania publicznego wyraża się w harmonijnym połączeniu idei ochrony partykularnych interesów grupy wykonującej określony zawód z ochroną interesu publicznego z jednoczesnym dążeniem do ich uzgadniania przez samych zainteresowanych².

W przywołanym art. 17 ust. 1 zadaniami samorządów zawodów zaufania publicznego jest reprezentowanie osób wykonujących dany zawód oraz sprawowanie pieczy nad należytych wykonywaniem danego zawodu³. W zawodach prawniczych przedmiotem pieczy jest należyte świadczenie usług prawnych na rzecz obywateli, a zatem zapewnienie, by zarówno w sensie merytorycznym jak

¹ Zob. wyroki TK: z 7.03.2012, K 3/10; z 12.02.2013, K 6/12.

² Zob. wyrok TK z 22.05.2001, K 37/01.

³ Zob. wyrok TK z 26.03.2008, K 4/07.

i prawnym czynności, składające się na wykonywanie zawodu, były realizowane na odpowiednim poziomie. Jednocześnie piecza sprawowana przez samorząd nad wykonywaniem zawodu zaufania publicznego przez członków korporacji winna — z wyraźnego nakazu ustrojodawcy — być realizowana „w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony”⁴. W ten sposób chroniony jest interes publiczny, który winien być definiowany z perspektywy dobra wspólnego, którego ochrona i urzeczywistnianie oznacza staranne ważenie rozmaitych i niekiedy przeciwstawnych wartości, stosownie do rangi wartości konstytucyjnych, które znajdują się u ich podstaw.

W orzecznictwie trybunalskim podkreśla się, że: nadanie pewnym zawodom charakteru zawodów zaufania publicznego oznacza, w rozumieniu Konstytucji, że ustawowo dopuszczalne są pewne ograniczenia konstytucyjnej wolności dostępu do zawodu i jego wykonywania (art. 65 ust. 1 Konstytucji). Przy czym ich celem nie może być stworzenie określonej grupie zawodowej przywilejów, lecz mają służyć interesowi publicznemu, a ich zakres powinien być odpowiedni do ochrony tego interesu⁵.

Celem zapewnienia należytego wykonywania zawodów zaufania publicznego samorząd zawodowy winien być uprawniony do kontrolowania sposobu jego wykonywania przez członków danej korporacji zawodowej. Realizację tego celu konkretyzują następujące działania samorządów zawodowych⁶:

- dokonywanie czynności związanych z decydowaniem lub współdecydowaniem o dopuszczeniu do wykonywania zawodu,
- ustalanie zasad etyki (deontologii) zawodowej,
- egzekwowanie odpowiedzialności dyscyplinarnej członków korporacji zawodowej z tytułu nienależytego wykonywania zawodu za postępowanie sprzeczne z prawem, zasadami etyki lub godności zawodu bądź za naruszenie obowiązków zawodowych,
- prowadzenie przez organy samorządu rejestru osób aktualnie wykonujących dany zawód zaufania publicznego,
- prawo odpowiedniego wpływu na kształtowanie zasad przygotowania zawodowego oraz na ustalanie merytorycznego zakresu egzaminu zawodowego.

Ustawodawca do kręgu zawodów zaufania publicznego zakwalifikował zawód adwokata i radcy prawnego. Zagwarantowanie prawa do swobody wypowiedzi przedstawicielom tych zawodów niewątpliwie stanowi warunek i gwarancję prawidłowego wykonywania założonych ustawowo funkcji adwokatów i radców prawnych. Z tego względu ustawy korporacyjne adwokatów i radców prawnych statuują prawo członków tych korporacji do korzystania z wolności słowa i pisma

⁴ Zob. wyrok TK z 18.02.2004, P 21/02.

⁵ Zob. wyrok TK z 19.04.2006, K 6/06.

⁶ Zob. wyroki TK: z 19.04.2006, K 6/06; z 8.11.2006, K 30/06; z 22.05.2001, K 37/00.

w granicach wyznaczonych przez obowiązujące prawo⁷. W odwołaniu do multientrycznego systemu źródeł prawa Rzeczypospolitej Polskiej oraz dyspozycji art. 17 Konstytucji RP, uprawniającego ustawodawcę do powoływania samorządów zawodowych, reprezentujących podmioty wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należytym wykonywaniem tych zawodów w granicach interesu publicznego i dla jego ochrony, odnośnych norm należy poszukiwać w Konstytucji RP, w aktach prawa Unii Europejskiej, ustawach oraz w aktach wewnętrznych interesujących nas korporacji zawodowych.

2. Konstytucyjny wzorzec granic wolności wypowiedzi

Punktem wyjścia dla naszych rozważań o wolności słowa winny być unormowania Konstytucji RP z 1997 r. Jej preambuła wzywa bowiem wszystkich stosujących ją do tego, „aby czynili to, dbając o zachowanie przyrodzonej godności człowieka...”. Jednocześnie jej art. 233 ust. 1 zakazuje w sposób bezwzględny naruszania godności człowieka nawet w razie wprowadzenia nadzwyczajnego stanu państwowego. Rzeczony godności człowieka ustrojodawca nadał charakter wartości konstytucyjnej o centralnym znaczeniu dla zbudowania aksjologii demokratycznego państwa prawnego, jakim jest Rzeczypospolita Polska. Art. 30 Konstytucji uznaje bowiem przyrodzoną i niezbywalną godność człowieka za wartość nienaruszalną, której poszanowanie i obrona jest obowiązkiem władz publicznych. Obowiązek ochrony życia oraz godności ludzkiej stanowi zatem wiodącą przesłankę dla wykładni i stosowania wszystkich pozostałych obowiązujących norm statuujących prawa, wolności i obowiązki jednostki. Wypływające zaś z przywołanej normy prawo podmiotowe do poszanowania godności człowieka stanowi wartość konstytucyjną, która nie może być ograniczana z zastosowaniem zasady proporcjonalności.

Godność człowieka posiada dwa wymiary. W pierwszym jest ona rozumiana: „jako wartość transcendentna, pierwotna wobec innych praw i wolności człowieka (dla których jest źródłem), przyrodzona i niezbywalna — towarzyszy człowiekowi zawsze i nie może być naruszona ani przez prawodawcę, ani przez określone czyny innych podmiotów. W tym znaczeniu człowiek zawsze zachowuje godność i żadne zachowania nie mogą go tej godności pozbawić ani jej naruszyć”. W drugim natomiast występuje ona „jako »godność osobowa« najbliższa temu, co może być określane prawem osobistości, obejmującym

⁷ Art. 8 ust. 1 ustawy z 26.05.1982 r. Prawo o adwokaturze (t.j. Dz.U. 2009, Nr 146, poz. 1188 ze zm.), dalej: pr.adw.; art. 11 ust. 1 ustawy z 6.07.1982 r. o radcach prawnych (t.j. Dz.U. 2010, Nr 10, poz. 65 ze zm.), dalej: ust.r.pr.

wartości życia psychicznego każdego człowieka oraz te wszystkie wartości, które określają podmiotową pozycję jednostki w społeczeństwie i które składają się, według powszechnej opinii, na szacunek należny każdej osobie. Oczywiście, jedynie godność w tym drugim znaczeniu może być przedmiotem naruszenia, może być »dotknięta« przez zachowania innych osób oraz regulacje prawne⁸.

Godność człowieka rozumiana jako prawo podmiotowe każdej jednostki ludzkiej, przysługujące jej niezależnie od jej kwalifikacji czy stanu psychofizycznego oraz aktualnej sytuacji życiowej, stanowi podstawę uznania jej podmiotowości. Ustalenie to narzuca określony sposób postępowania organów państwa wobec jednostki. Człowiek powinien być traktowany jako wolny, autonomiczny podmiot, zdolny do rozwijania swojej osobowości i kształtowania swojego postępowania. Posiada on zatem wiążące roszczenie do przyznania mu przez demokratyczne państwo prawa do wolności. W tym znaczeniu godność człowieka stanowi podstawę do wyinterpretowania z niej jako obowiązującej kolejnej zasady ustroju, a mianowicie zasady wolności człowieka. Reguła ta usankcjonowana jest formalnie w przepisie art. 31 Konstytucji RP, stanowiącego: „Wolność człowieka podlega ochronie prawnej” (ust. 1). „Każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje” (ust. 2). Z wolności jednostka może zatem korzystać w granicach wyznaczonych przez prawo. Z natury rzeczy prawo to podlega ograniczeniom, jednakże nie mogą być one stosowane w sposób dowolny, lecz zgodnie z określonymi w ustawie zasadniczej regułami ograniczania konstytucyjnych wolności i praw jednostki, wyrażonymi w jej art. 31 ust. 3, stanowiącym iż: „Ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw”.

Na treść zasady wolności jednostki składa się między innymi przysługujące jej roszczenie do przyznania jej jako jednej z wolności osobistych prawa do swobody wypowiedzi, która podlega takim samym ograniczeniom jak zasada wolności. Art. 54 ust. 1 Konstytucji stanowi: „Każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji”. Treścią wolności słowa jest prawo jednostki do nieskrępowanego przedstawiania opinii, przekonań, poglądów lub informacji faktycznych w najróżniejszych formach (słowem, drukiem, obrazem, dźwiękiem, gestem), lecz zawsze w spo-

⁸ Tak: wyrok TK z 5.03.2003, K 7/01. Por. K. COMPLAK: *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji*. „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 5, s. 41 i n.; TEGOŻ: *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP*. W: *Prawa i wolności obywatela w Konstytucji RP*. Red. B. BANASZAK, A. PREISNER. Warszawa 2002, s. 63.; A. REDELBACH: *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony*. Toruń 2001, s. 218 i n.; F. MAZUREK: *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka*. Lublin 2001.

sób widoczny dla innych, a więc w procesie komunikacji interpersonalnej. Jednocześnie tak rozumiana swoboda nie może ograniczać się do informacji i poglądów, które są odbierane przychylnie albo postrzegane jako nieszkodliwe lub obojętne⁹. W orzecznictwie zwraca się uwagę¹⁰, że na treść wolności słowa składają się trzy odrębne wolności jednostki: wolność wyrażania swoich poglądów, wolność pozyskiwania informacji, wolność rozpowszechniania informacji. Pojęcia te powinny być interpretowane w możliwie najszerszym znaczeniu. W konsekwencji w szczególności wolność pozyskiwania informacji oraz rozpowszechniania informacji powinna dotyczyć także poglądów, a nie tylko faktów¹¹. Usankcjonowania w art. 54 Konstytucji reguła swobody wypowiedzi nie stanowi *ius infinitum*. Może zatem podlegać ograniczeniom z zastosowaniem dyspozycji art. 31 ust. 3 Konstytucji¹².

Ingerencja organów władzy publicznej w sferę wolności i praw jest dopuszczalna, gdy od strony formalnej znajduje podstawę w ustawie, a od strony materialnej jest konieczna w demokratycznym państwie prawnym dla ochrony wartości wymienionych w art. 31 ust. 3. Ponadto ustanowione w ten sposób ograniczenie wolności czy praw nie może naruszać ich istoty oraz winno spełniać wymóg proporcjonalności. Wywodzący się z konstytucjonalizmu niemieckiego nakaz zachowania istoty wolności czy prawa przy ich limitowaniu zobowiązuje ustawodawcę do szczegółowej analizy treści konkretnego prawa czy wolności, celem wyodrębnienia elementów podstawowych, stanowiących rdzeń (jądro), bez których w ogóle nie mogą one istnieć oraz elementów dodatkowych (tzw. otoczki), które mogą być ujmowane i modyfikowane w różny sposób bez naruszenia tożsamości tego prawa czy wolności. Z kolei wymóg proporcjonalności ograniczeń wolności czy praw formułuje zakaz nadmiernej ingerencji przy ich ustanawianiu. Mogą być one wprowadzane tylko w zakresie niezbędnym (minimalnie koniecznym) dla osiągnięcia celu, jakim jest ochrona (realizacja) wartości z art. 31 ust. 3. Miarą tego, co niezbędne, a co nadmierne, jest porównanie rangi (znaczenia) interesu publicznego (celem ochrony i realizacji którego ma być ustanowione ograniczenie) i rangi (znaczenia) indywidualnej wolności czy prawa, mającego doznać ograniczenia.

⁹ Por. W. SOKOLEWICZ: *Wolność prasy i jej konstytucyjne ograniczenia*. „Państwo i Prawo” 2008, nr 6, s. 22.

¹⁰ W piśmiennictwie zwraca się wagę, że uświadomienie społeczeństwu, że w skład statusu jednostki jako *hominem politicus* wchodzi także wolność wyrażania poglądów, bezpośrednio lub poprzez media, a nie tylko ich wyrażania poprzez manifestacje publiczne lub przynależność do organizacji, może przyczynić się do większego angażowania się w życie publiczne i przejmowania w szerszym wymiarze odpowiedzialności za wspólne dobro, jakim jest państwo polskie. Zob. P. SARNECKI W: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Tom III. Red. L. GARLICKI. Warszawa 2003, s. 1, 4–5.

¹¹ Zob. Wyrok TK z 29.09.2008, SK 52/05.

¹² Por. W. SKRZYDŁO: *Komentarz do art. 54. W: TEGOŻ: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*. Warszawa 2013.

Trybunał Konstytucyjny¹³ wskazuje, że prawodawca nie może ustanawiać ograniczeń przekraczających pewien stopień uciążliwości, a zwłaszcza naruszających proporcję pomiędzy stopniem naruszenia uprawnień jednostki a rangą interesu publicznego, który ma w ten sposób podlegać ochronie. Zakaz nadmiernej ingerencji ma zatem pełnić funkcję ochronną w stosunku do wszystkich wolności i praw. Powyższego ustalenia powinno się dokonywać w oparciu o wypracowaną przez Trybunał koncepcję testu proporcjonalności, badającego adekwatność celów i środków wprowadzonego ograniczenia. Przeprowadzenie tego testu odbywa się poprzez udzielenie odpowiedzi na trzy następujące pytania dotyczące analizowanej normy¹⁴:

- 1) czy wprowadzona regulacja jest w stanie doprowadzić do zamierzonych przez prawodawcę skutków (test przydatności normy);
- 2) czy regulacja ta jest niezbędna (konieczna) dla ochrony interesu publicznego, z którym jest powiązana (wymóg konieczności podjęcia przez prawodawcę działania);
- 3) czy efekty wprowadzanej regulacji pozostają w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela lub ograniczeń (proporcjonalność *sensu stricto*).

Z orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego wynika zatem wymóg stwierdzenia przez organ orzekający, w oparciu o test proporcjonalności, istnienia rzeczywistej potrzeby i celowości dokonania w danym stanie faktycznym ingerencji w zakres prawa bądź wolności jednostki. Ponadto za obowiązujący należy uznać wymóg stosowania takich środków prawnych, które będą skuteczne, a więc rzeczywiście będą służyć realizacji zamierzonych przez prawodawcę celów. Środki te powinny też być niezbędne. Warunek niezbędności oznacza, że z jednej strony środki te będą chronić określone wartości w sposób, bądź w stopniu, który nie mógłby być osiągnięty przy zastosowaniu innych środków, z drugiej zaś strony oznacza to skorzystanie ze środków jak najmniej uciążliwych dla podmiotów, których wolności lub prawa ulegną ograniczeniu. Innymi słowy należy wykazać, że osiągnięcie tych celów nie byłoby możliwe przy zastosowaniu innych, mniej uciążliwych dla jednostki, środków.

Dyspozycja art. 31 ust. 3 Konstytucji nie daje jednak podstaw do ustalenia generalnych kryteriów uszczegóławiających sposób korzystania z zasady proporcjonalności. Dopiero wskazanie praw i wolności, które mają być ograniczane w zestawieniu z wartościami chronionymi w konkretnej sytuacji umożliwia ustalenie, czy przesłanki objęte tą zasadą są spełnione. Źródeł odpowiedzi na dylematy, które w tej sytuacji powstają, należy poszukiwać w materialnych przesłankach wyrażonych w art. 31 ust. 3 oraz w aksjologii ustawy zasadniczej,

¹³ Zob. wyroki TK: z 12.01.2000, P 11/98; z 20.02.2002, K 39/00; z 10.04.2002, K 26/00.

¹⁴ Tak wyrok TK z 13.03.2007, K 8/07. Zob. K. WOJTYCZEK: *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*. Kraków 1999, s. 150 i nast.

w tym przede wszystkim jej art. 2¹⁵. Przy dokonywaniu kontroli aktu prawnego pod kątem zachowania zasady proporcjonalności ocenie podlega zatem zasadność wypowiedzi o wartościach¹⁶. Reasumując prawodawca powinien tak kształtować normy prawne, aby stanowiły one najskuteczniejszy środek do osiągnięcia założonego celu działalności prawodawczej. Skuteczność taką łączyć należy z optymalnością tychże rozwiązań, ujmowaną w perspektywie konstytucyjnie chronionych praw. «Konieczność ograniczenia» zawiera zatem w sobie postulat uczynienia zadość wymogom przydatności, niezbędności i proporcjonalności *sensu stricto* wprowadzanych ograniczeń. Spełnienie ich wymaga przeprowadzenia każdorazowo bliższej analizy konkretnego ograniczenia wolności lub prawa poprzez zastosowanie metody skonfrontowania wartości i dóbr chronionych daną regulacją z tymi, które w jej efekcie podlegają ograniczeniu, jak również przez ocenę metody realizacji ograniczania. Należy podkreślić, że Trybunał Konstytucyjny konsekwentnie wskazuje, że jeżeli dany cel jest możliwy do osiągnięcia przy zastosowaniu innego środka, nakładającego mniejsze ograniczenia na prawa i wolności, to zastosowanie przez prawodawcę środka bardziej uciążliwego wykracza poza to, co jest konieczne, a zatem narusza Konstytucję.

Przywołany przepis art. 31 ust. 3 Konstytucji ogranicza nie tylko samego ustawodawcę we wprowadzaniu ograniczeń, ale również limituje jednostkę przy korzystaniu z jej konstytucyjnych wolności i praw. Wartości wskazane w analizowanej normie, wyznaczają zasady korzystania przez jednostkę z jej konstytucyjnych wolności czy praw. Dysponując swą wolnością jednostka nie może naruszać takich kategorii interesu publicznego, podlegających ochronie władzy publicznej, które zostały wymienione w analizowanej normie. Są nimi bezpieczeństwo, porządek publiczny, środowisko, zdrowie, moralność publiczna oraz wolności i prawa innych osób.

Reasumując konieczność szczególnej pieczy w demokratycznym państwie prawnym nad pełną realizacją wartości z art. 31 ust. 3 oraz wypływający z zasady godności człowieka, nakaz ochrony konstytucyjnych wolności i praw powoduje, że ustrojodawca ustanowił w tej materii potrójny system ochrony. Pierwszy odnoszący się do ustawodawcy, który limituje jego swobodę przy ustanawianiu ograniczeń konstytucyjnych wolności i praw, do sytuacji, gdy ich wprowadzenie jest konieczne dla ochrony wartości z art. 31 ust. 3, jednakże bez prawa naruszania wymogu proporcjonalności oraz istoty ograniczanych wolności i praw. Drugi nakłada na jednostkę obowiązek korzystania z przysługujących jej konstytucyjnych praw i wolności z poszanowaniem wartości z art. 31 ust. 3. Ta sfera konkretyzuje się w usankcjonowanych w systemie prawnym ograniczeniach

¹⁵ Zob. A. ŁABNO: *Ograniczenie praw i wolności człowieka na podstawie Konstytucji III RP*. W: *Prawa i wolności obywatelskie...*, s. 706.

¹⁶ Zob. K. WOJTYCZEK: *Zasada proporcjonalności*. W: *Prawa i wolności obywatelskie...*, s. 689.

jednostki w korzystaniu z jej konstytucyjnych wolności i praw prawnie reglamentowanych i niereglamentowanych. Ograniczenia prawnie reglamentowane to nakazy i zakazy, limitujące swobodę jednostki w korzystaniu z jej wolności i praw, które w zgodzie z art. 31 ust. 3 zostały *expressis verbis* usankcjonowane w systemie obowiązującego prawa. Ograniczenia prawnie niereglamentowane występują wówczas, gdy pewne działania jednostki nie mieszczą się w granicach wolności, bowiem pod pozorem korzystania z wolności jednostka celowo narusza wartości podlegające szczególnej ochronie w demokratycznym państwie prawnym na mocy art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Takim działaniom jednostki jako dokonywanym *in fraudem legis* nie przysługuje ochrona prawna w odwołaniu do zasady wolności, bowiem nie sposób ich uznać za przejaw korzystania z wolności jednostki w granicach prawa.

3. Granice wolności wypowiedzi adwokata i radcy prawnego

Problematyka wolności słowa, wyrażona w art. 54 ust. 1 Konstytucji, była przedmiotem wielu opracowań¹⁷. Przedstawiciele doktryny i judykatury są zgodni, że swe podstawy wywodzi ona z zasady przyrodzonej i niezbywalnej godności człowieka, konkretyzując jeden z przejawów zasady wolności. Tak rozumiana wolność słowa przysługuje zatem każdemu w sposób naturalny od urodzenia, stanowiąc prawo osobiste jednostki. W orzecznictwie trybunalskim zwraca się uwagę, że reguła ta jest jednym z fundamentów społeczeństwa demokratycznego i warunkiem jego rozwoju oraz samorealizacji jednostek.

Konstytucyjna kwalifikacja zawodów adwokata i radcy prawnego jako zawodów zaufania publicznego oraz powierzone im do wykonywania zadania publiczne wymagają ustawowych gwarancji swobody działania członków tych korporacji. Jednym z przejawów tych gwarancji jest zabezpieczone ustawowo prawo do korzystania z wolności słowa i pisma przez adwokatów i radców prawnych w związku z wykonywanym zawodem w granicach określonych przez obowiązujące prawo. Zwrócić należy uwagę, że możliwość swobodnego korzystania z tej wolności może być kwestionowana w odniesieniu do radcy prawnego, wykonującego zawód na podstawie umowy o pracę. Z jednej bowiem strony podstawą należytego wykonywania zawodu radcy prawnego jest jego niezależność, czego przejawem jest m.in. wolność słowa i pisma, a z drugiej cechą właściwą dla stosunku pracy jest podporządkowanie pracownika pracodawcy. Jednakże zasady wykonywania zawodu radcy prawnego w przypadku wykonywania go w warunkach zatrudnienia zostały tak określone, aby zagwarantować

¹⁷ Zagadnienie to było przedmiotem wielu analiz. Z najnowszej literatury przywołać należy pozycję: A. BIŁGORAJSKI: *Granice wolności wypowiedzi. Studium konstytucyjne*. Warszawa 2013.

radcy prawnemu niezależność od pracodawcy przy realizowaniu czynności zawodowych. Ustawa o radcach prawnych modyfikuje treść stosunku pracy, wynikającą z Kodeksu pracy, zabezpieczając swobodę działań radcy prawnego przy wykonywaniu czynności zawodowych, a tym samym również jego prawo do wolności wypowiedzi. Z perspektywy omawianej wolności najistotniejsza gwarancja niezależności radcy prawnego zawarta jest w art. 13 ust. 1 ust.r.pr., który stanowi, że radca prawny nie jest związany poleceniem co do treści opinii prawnej. Oznacza to, że radca prawny, pozostający w stosunku pracy, ma obowiązek na zlecenie pracodawcy sporządzić opinię w określonej przez niego sprawie, jednak jej treść determinowana jest wyłącznie przez posiadaną wiedzę, kompetencje i doświadczenie tego przedstawiciela zawodu zaufania publicznego, a nie przez wskazówki czy polecenia zwierzchnika¹⁸.

Ponadto uwypuklić należy, że specyfika czynności zawodowych adwokata i radcy prawnego wyraża się w konieczności podejmowania działania z uwzględnieniem najlepiej pojętego interesu klienta z równoczesnym jego realizowaniem w warunkach profesjonalnego zaangażowania oraz towarzyszącego mu napięcia i stresu. To wszystko uzasadniło przyjęcie przez ustawodawcę instytucjonalnych gwarancji chroniących swobodę i rzetelność wykonywania tych zawodów. Jednym z tych mechanizmów jest omawiana wolność słowa, która w sposób jednoznaczny przesądza, że wykonując czynności zawodowe, adwokat i radca prawny może swobodnie dobierać formę i treść wypowiedzi, pod warunkiem wszakże, że nie przekroczy granic wyznaczonych przez prawo. Ponadto prawodawca zastrzegł, że nadużycie wolności słowa i pisma pełnomocnika lub obrońcy, wypełniające znamiona ściganych z oskarżenia prywatnego zniewagi lub zniesławienia podlega ściganiu wyłącznie na drodze dyscyplinarnej¹⁹, przyznając tym samym adwokatom i radcom prawnym w tym zakresie swoisty immunitet chroniący ich prawo do nieskrępowanego prowadzenia wywodów i wnioskowań w oparciu o stan faktyczny i prawny sprawy na sali sądowej oraz w pismach procesowych²⁰. Stwierdzenie nadużycia wolności słowa przez adwokata i radcę prawnego skutkuje po stronie organu prowadzącego postępowania odpowiednio albo odmową

¹⁸ Niezależność radcy prawnego świadczącego pomoc prawną na podstawie stosunku pracy gwarantuje także m.in. stabilność zatrudnienia (art. 19 ust.r.pr.), odpowiednia pozycja w hierarchii zatrudnienia (art. 9 ust. 1 i 3 ust.r.pr.), a także brak możliwości samodzielnej oceny wykonywania zawodu radcy prawnego przez pracodawcę bez udziału samorządu (art. 16 ust. 1 ust.r.pr.).

¹⁹ Art. 8 ust. 2 pr.adw.; art. 11 ust. 2 ust.r.pr.

²⁰ M. GAWRYLUK: *Komentarz do art. 8. W: Prawo o advokaturze. Komentarz*. Warszawa 2012, LexPolonica — komentarz online. Dodać należy, że immunitety obejmują również aplikantów adwokackich i radcowskich, wykonujących polecenia adwokata lub radcy prawnego, prowadzącego sprawę. Wyłączenie ochrony statuowanej immunitetem w zakresie czynności wykonywanych przez aplikantów stanowiłoby niezgodne z prawem naruszenie interesów klienta bowiem limitujące niezgodnie z prawem swobodę działań adwokata i radcy dokonywanych za pośrednictwem aplikanta. Por. A. KAFTAL: *O niektórych zagadnieniach immunitetu adwokackiego*. „Palestra” 1962, nr 11, s. 6.

jego wszczęcia albo umorzeniem. Niemniej nie obejmuje zwolnienia z odpowiedzialności cywilnej z tytułu bezprawnego naruszenia dóbr osobistych osób trzecich (art. 24 § 1 k.c.)²¹.

Dodać należy, że przysługujący interesującym nas przedstawicielom korporacji prawniczych immunitet odnosi się do wykonywanych czynności zawodowych, a więc nie ogranicza się do czynności procesowych. Należy go wiązać ze świadczeniem przez adwokata lub radcę prawnego pomocy prawnej w najpełniejszym rozumieniu tego pojęcia. Jednocześnie nie korzystają oni z omawianego przywileju w działalności nie mieszczącej się w zakresie czynności zawodowych. Stąd też przykładowo odmawia się ochrony prawnej adwokatowi czy radcy prawnemu w zakresie jego relacji z mediami czy opinią publiczną i to nawet wówczas, gdy dana wypowiedź medialna lub publiczna dotyczy kwestii związanych z problematyką wykonywania zawodu adwokackiego czy radcowskiego lub prowadzoną obsługą prawną²². Tego rodzaju wypowiedzi nie są bowiem wypowiedziami przy „wykonywaniu zawodu”, czy też przy „wykonywaniu czynności zawodowych” w rozumieniu § 8 ust. 1 i 2 pr.adw. oraz art.11 ust. 1 i 2 ust.r.pr.

Przedmiotowy immunitet jest ograniczony również podmiotowo, tzn. obejmuje jedynie wyłączenie odpowiedzialności karnej w przypadku popełnienia wskazanych w ustawie czynów wobec określonej kategorii osób. Zakresem omawianego immunitetu objęte są wypowiedzi adwokata pod adresem strony, jej pełnomocnika lub obrońcy, kuratora, świadka, biegłego albo tłumacza. W przypadku radcy prawnego katalog osób pokrzywdzonych zachowaniem radcy prawnego jest węższy i nie obejmuje obrońcy i kuratora. Tego rodzaju ograniczenie, wobec poszerzenia zakresu pomocy prawnej świadczonej przez radcę prawnego, obejmującego już obecnie możliwość występowania w postępowaniu karnym, nie znajduje merytorycznego uzasadnienia — radca prawny w związku z wykonywaniem czynności zawodowych może wejść w relacje z obrońcą lub kuratorem. Nie budzi wątpliwości, że wyznaczony przez ustawodawcę w obu przypadkach krąg osób jest zamknięty, co oznacza, że immunitet może dotyczyć tylko czynów na szkodę wskazanych osób, którym w chwili popełnienia tych czynów przysługiwał dany status — nie obejmie on zniesławień i zniewag wobec innych, nawet gdyby wypowiedzi te pozostawały w związku z wykonywaniem danego zawodu. Za niewystarczające należy uznać, by poszkodowany uzyskał status podmiotu wskazanego w ustawie w okresie późniejszym albo tylko potencjalnie mógł go uzyskać²³. Gdyby bowiem taka miała być intencja ustawodawcy,

²¹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20.04.2006, IV CSK 2/06, OSNC 2007/2/30, LexPolonica nr 416290.

²² Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21.11.2008, SDI 27/2008, LexPolonica nr 2517150, Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach dyscyplinarnych i w sprawach skarg na przewlekłość postępowania karnego 2008 r., poz. 130.

²³ Uchwała SN z 24.02.1998, I KZP 36/97, LexPolonica nr 327537, OSNKW 1998/3-4/12.

to treść przepisów byłaby niewątpliwie odmienna. W piśmiennictwie *de lege ferenda* formułuje się postulat rozszerzenia wskazanego przez ustawodawcę kręgu o osoby znajdujące się poza postępowaniem jurysdykcyjnym²⁴. W orzecnictwie przyjęto, że immunitet ogranicza się do postępowania sądowego i jako taki nie obejmuje czynności poprzedzających jego wszczęcie np. udzielania porad prawnych czy sporządzania opinii prawnych. Immunitet adwokacki i radcowski obejmuje natomiast okres przedprocesowego konfliktu stron, gdy strony nie korzystają jeszcze z użytej przez ustawę tytułatury, jednakże tylko wtedy, kiedy zniewaga lub zniesławienie nastąpiła wówczas, gdy adwokat lub radca prawny i osoba pokrzywdzona miały już status, o którym mowa w ustawach²⁵.

W ten sposób usankcjonowano immunitet adwokacki i radcowski. W aktualnej formule immunitet adwokacki²⁶ funkcjonuje w Polsce od odzyskania niepodległości w 1918 r. Doktryna nie jest zgodna czy przysługujący adwokatowi immunitet ma charakter materialny²⁷, czy też materialno-procesowy albo procesowo-materialny²⁸. Niewątpliwie jednak ma on charakter częściowy (ograniczony przedmiotowo do przestępstw zniewagi i zniesławienia), bezwzględny (nie może być uchylony przez żadne organy) i trwały (nieograniczony czasowo do okresu wykonywania zawodu adwokata)²⁹. Komentatorzy ustawy o radcach prawnych wskazują na materialny charakter immunitetu radcowskiego³⁰ — czyn nie podlega ściganiu w postępowaniu karnym, a w postępowaniu dyscyplinarnym nie można wymierzyć kary kryminalnej. W pozostałym zakresie, podobnie jak w odniesieniu do immunitetu adwokackiego, należy przyjąć, że immunitet

²⁴ Tak: M. CIEŚLAK: *Zagadnienia immunitetu adwokackiego*. „Palestra” 1963, nr 7—8, s. 13; Z. STĘCHŁY: *Immunitet adwokacki w nowym prawie o adwokaturze*. „Palestra” 1983, nr 7, s. 5.

²⁵ Uchwała SN z 24.02.1998, I KZP 36/97, LexPolonica nr 327537, OSNKW 1998/3-4/12; Z. KŁATKA, S.W. CIUPA, K. STOGA, T. STECYK: *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*. Red. A. BEREZY. Warszawa 2011, s. 120; uchwała Sądu Najwyższego z 24 lutego 1998, I KZP 36/97, LexPolonica nr 327537, OSNKW 1998/3-4/12 i powołana tam literatura.

²⁶ Por. M. CIEŚLAK: *Zagadnienie immunitetu...*, s. 8; W. MICHAŁSKI: *Immunitety w polskim procesie karnym*. Warszawa 1970, s. 169—177.

²⁷ Por. Z. CZESZEJKO, Z. KRZEMIŃSKI: *Adwokacka wolność słowa i pisma*. „Palestra” 1968, nr 5, s. 14; J. BAFIA, J. BEDNARZAK, M. FLEMMING, S. KALINOWSKI, H. KEMPISTY, M. SIEWIERSKI: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Warszawa 1976, s. 57; S. WALTOŚ: *Proces karny. Zarys systemu*. Warszawa 1985, s. 187; R. KMIECIK, E. SKRĘTOWICZ: *Proces karny. Część ogólna*. Kraków 1996, s. 193.

²⁸ S. ŚLIWIŃSKI: *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*. Warszawa 1959, s. 103, 104; A. KAFTAL: *O niektórych...*, s. 5; M. CIEŚLAK: *Zagadnienia immunitetu adwokackiego*. „Palestra” 1963, nr 7—8, s. 12.

²⁹ M. GAWRYLUK: *Komentarz do art. 8...*

³⁰ K. KWAPISZ: *Komentarz do art. 11. W: Ustawa o radcach prawnych. Komentarz*. Warszawa 2013, LexPolonica — komentarz online; Z. KŁATKA, S.W. CIUPA, K. STOGA, T. STECYK: *Zawód...*, s. 119, tak też: Sąd Najwyższy w postanowieniu z 21 listopada 2008, SDI 27/2008, LexPolonica nr 2517150.

radcowski ma charakter częściowy (ograniczony przedmiotowo do tych samych przestępstw jak immunitet adwokacki), jest trwały (również nie jest ograniczony do okresu wykonywania zawodu radcy prawnego) i ma charakter bezwzględny (nie podlega uchyleniu)³¹.

Wykazując zasadność i niezbędność usankcjonowania immunitetu adwokackiego (analogicznie argumenty odnoszą się do obowiązywania w aktualnym stanie prawnym immunitetu radcowskiego) w orzecznictwie trybunalskim podkreśla się, że: gwarancja niekaralności adwokata w razie ewentualnego nadużycia w korzystaniu z wolności słowa — pozwala mu na użycie w obronie klienta argumentów, które w innej sytuacji mogłyby narazić go na odpowiedzialność. Chodzi tu zarówno o posłużenie się tezami co do faktów, których prawdziwość nie została należycie zweryfikowana (np. tezy dotyczące udziału w przestępstwie innych osób), o krytyczne wypowiedzi na temat działania sądu i prokuratury, jak i o wykorzystanie zwrotów czy sformułowań, których ostrość może być źródłem negatywnych odczuć adresatów, ale jednocześnie budzi emocje, wzrost zainteresowania, przyciąga uwagę na określone okoliczności sprawy. Immunitet adwokacki nie oznacza, rzecz jasna, przyzwolenia na wypowiedzi zmierzające celowo do wprowadzenia w błąd lub obrazy sądu i stron. Powinien być raczej rozumiany jako gwarancja pewnej swobody wypowiedzi w szczególnych warunkach sali sądowej, w atmosferze napięcia, ścierania się argumentów, walki słownej. Spór sądowy pociąga za sobą w sposób nieunikniony emocje, stres, przyspiesza tempo wymiany zapatrywań, co z kolei ogranicza możliwość w pełni racjonalnej ich kontroli. Nawet na tym tle sytuacja adwokata niewątpliwie rysuje się w sposób szczególny. Adwokat bowiem, ze względu na wiążące go zasady etyczne, poddany jest silnym stresom. Podstawową zasadą jego etyki, w każdej z ról adwokata, jest podejmowanie czynności jedynie w interesie klienta. Jednocześnie jednak ciąży na nim obowiązki wobec sądu, w szczególności — pomoc w dążeniu do wykrycia rzeczywistego przebiegu wydarzeń, realizacja zasad praworządności i słuszności. Motywacja działań adwokata często jest wewnętrznie sprzeczna. Stąd potrzeba zwiększonej tolerancji na nadużycie słowa, co stanowi uzasadnienie przyznania adwokatom immunitetu³².

Wyznaczając treść interesującej nas wolności nie można ograniczać rozważań do odwołania się do zakresu wolności słowa gwarantowanej każdemu na gruncie art. 54 Konstytucji RP. Zagwarantowana ustawami o samorządach adwokatów i radców prawnych zasada wolności słowa i pisma przedstawicieli tych zawodów stanowi z jednej strony konkretyzację jednego z przejawów szerzej rozumianej zasady wolności i jej konkretyzacji w prawie do swobody wypowiedzi jednostki, a z drugiej służy ochronie i pełnej realizacji konstytucyjnego prawa do sądu

³¹ K. KWAPISZ: *Komentarz do art. 11...*; Z. KLATKA, S.W. CIUPA, K. STOGA, T. STECYK: *Zawód...*, s. 119.

³² Wyrok TK z 14.12.2005, SK 22/05.

i rzetelnego procesu. Gdyby bowiem wolność słowa adwokata i radcy prawnego została ograniczona mogłoby to prowadzić do naruszenia konstytucyjnego prawa jednostki do sprawiedliwego rozpatrzenia jego spraw³³. Europejski Trybunał Praw Człowieka w Strasburgu podkreśla, że ingerencja w swobodę wypowiedzi adwokata, uwzględniając jego specjalne obowiązki, może rodzić problem z punktu widzenia prawa oskarżonego klienta do rzetelnego procesu sądowego³⁴. Ponadto zwraca uwagę, że zasada równości broni przemawia za tym, by podczas procesu mogło dochodzić do swobodnej, a nawet ostrej wymiany zdań między stronami, jednocześnie uwypuklając że swoboda wypowiedzi obrońcy nie jest absolutna³⁵.

Jednocześnie zgodnie z dyspozycją art. 54 Konstytucji adwokat czy radca prawny, podejmując określone czynności zawodowe w imieniu swojego mandanta, w odwołaniu do konstytucyjnej wolności słowa korzysta z prawa do swobody pozyskiwania i rozpowszechniania informacji oraz wyrażania poglądów. Pojęcia te powinny być interpretowane w możliwie najszerszym znaczeniu i obejmować swym zakresem fakty, poglądy formułowane na tle stanu faktycznego dokonywane w odwołaniu do doświadczenia życiowego i zawodowego oraz incydentalnych jak i utrwalonych poglądów formułowanych w piśmiennictwie i judykaturze. Ponadto tak rozumiana wolność wypowiedzi ujmuje w swym zakresie również prawo do krytyki działań sądów i innych władz publicznych. Prawo do swobody wypowiedzi w słowie i piśmie adwokata i radcy prawnego — jako emanacja konstytucyjnej wolności słowa oznacza, iż przysługuje im — w odwołaniu do posiadanego przygotowania i doświadczenia zawodowego — prawo do kierowania się w działaniach wyłącznie własną wolą oraz wyklucza wywieranie nacisków na kierunek tych działań przez podmioty do nich zewnętrzne.

Z tak rozumianej wolności adwokat i radca prawny winien korzystać w granicach obowiązującego prawa, a zatem w zgodzie z funkcją wykonywanego zawodu oraz usankcjonowanymi w aktach normatywnych nakazami i zakazami. Ten pierwszy wymóg konkretyzuje się w treści roty ślubowania składanego przed rozpoczęciem czynności zawodowych, które przepisy formułują w następujący sposób:

— dla adwokata: „Ślubuję uroczyście w swej pracy adwokata przyczyniać się ze wszystkich sił do ochrony praw i wolności obywatelskich oraz umacniania porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, obowiązki swe wypełniać gorliwie, sumiennie i zgodnie z przepisami prawa, zachować tajemnicę zawo-

³³ Por. orzeczenie Sądu Dyscyplinarnego Izby Adwokackiej w Warszawie z 23.02.2009, DZ 39/08, <http://wsd.adwokatura.pl>.

³⁴ Tak w orzeczeniu Stuer przeciwko Holandii z 29.10.2003, sekcja II, skarga nr 39657/98, § 38, ECHR 2003-XI.

³⁵ Tak w orzeczeniu Nikula przeciwko Finlandii z 21.03.2002, skarga nr 31611/96, EHCR 2002-2.

dową, a w postępowaniu swoim kierować się zasadami godności, uczciwości, słuszności i sprawiedliwości społecznej” (art. 5 pr.adw.).

- dla radcy prawnego: „Ślubuję uroczyście w wykonywaniu zawodu radcy prawnego przyczyniać się do ochrony i umacniania porządku prawnego Rzeczypospolitej Polskiej, obowiązki zawodowe wypełniać sumiennie i zgodnie z przepisami prawa, zachować tajemnicę zawodową, postępować godnie i uczciwie, kierując się zasadami etyki radcy prawnego i sprawiedliwości” (art. 27 ust. 1 ust.r.pr.).

Korzystając z przysługującej wolności słowa i pisma, adwokaci i radcy prawni powinni: dążyć do ochrony i umacniania porządku prawnego obowiązującego w Polsce, przestrzegać prawa, w tym zasad etyki zawodowej, w swoim postępowaniu kierować się zasadami godności, uczciwości i sprawiedliwości oraz obowiązki swe wykonywać sumiennie. Ponadto są winni przestrzegać tajemnicy zawodowej, w myśl bowiem ustaw, są zobowiązani zachować w tajemnicy wszystko, czego dowiedzieli się w związku z udzieleniem pomocy prawnej z wyjątkiem informacji udostępnianych im na podstawie przepisów ustawy z 16.11.2000 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz o finansowaniu terroryzmu³⁶ w zakresie określonym tymi przepisami. Obowiązek ten nie może być ani ograniczony w czasie ani uchylony w zakresie faktów, o których dowiedzieli się udzielając pomocy prawnej lub prowadząc sprawę. Dodatkowo adwokat w omawianym zakresie powinien kierować się nakazem przyczyniania się do ochrony praw i wolności obywatelskich oraz zasadą słuszności. Swoboda wypowiedzi adwokata i radcy prawnego winna być definiowana w odwołaniu do wyrażonych w treści roty ślubowania nakazów i zakazów, określających wykonywanie zawodu z poszanowaniem jego godności. Działanie niezgodne z tymi nakazami i zakazami nie może być traktowane jako przejaw wolności słowa i pisma.

Niewątpliwie granicą wolności wypowiedzi adwokata i radcy prawnego — opartą na treści roty ślubowania — jest prawda. W orzecznictwie podkreśla się, że konstytucyjna wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji nie uprawnia do rozpowszechniania informacji nieprawdziwych, naruszających dobre imię innych osób. Jednocześnie podnosi się: za błędny należy uznać pogląd, że osoba postępująca nagannie traci prawo do dobrego imienia w tym sensie, że wolno jej zarzucić wszelkie jeszcze bardziej niegodne zachowania, niezależnie od tego czy są prawdziwe czy nieprawdziwe. Art. 23 k.c. ani art. 24 § 1 k.c. nie dają podstaw do takiego ograniczenia ochrony. Osoba postępująca nagannie zachowuje prawo do ochrony dobrego imienia w razie zarzutu bardziej niegodnego zachowania niż to, którego się dopuściła³⁷.

³⁶ Dz.U. 2003, Nr 153, poz. 1505.

³⁷ Wyrok SN z 11.08.2010, I CSK 649/09, LEX nr 798237.

Zakaz uchybiania godności zawodu w tym kontekście oznacza zakaz posługiwania się w interesie klienta wypowiedziami nieprawdziwymi, godzącymi w dobre imię innych osób³⁸.

Na treść wolności słowa i pisma adwokata i radcy prawnego składa się po pierwsze wolność wyrażania — z poszanowaniem obowiązującego prawa i godności zawodu — opinii, poglądów, przekonań lub informacji w procesie komunikacji interpersonalnej w imieniu i na rachunek klienta w granicach udzielonego przez niego pełnomocnictwa w bezpośredniej rozmowie, w pismach przedprocesowych, procesowych czy na sali sądowej. Po drugie konkretyzuje się ona w wolność pozyskiwania w interesie klienta i w granicach udzielonego przezeń pełnomocnictwa informacji przy zastosowaniu procedur zgodnych z prawem oraz godziwych metod postępowania, nie uchybiających godności zawodu. Po trzecie wyraża się w wolności rozpowszechniania w interesie klienta i w granicach udzielonego przezeń pełnomocnictwa informacji jednakże z poszanowaniem obowiązującego prawa i godności zawodu. Te dwa ostatnie pojęcia powinny być rozumiane w sposób szeroki. Wolność pozyskiwania informacji oraz wolność ich rozpowszechniania winny dotyczyć nie tylko faktów, ale również poglądów, tzn. prawa do formułowania w mowie i piśmie umotywowanych stanowisk, wykazujących istnienie w sporze racji po stronie reprezentowanego klienta. Stanowiska te winny być sporządzane z jednej strony z poszanowaniem obowiązującego prawa i godności zawodu, tzn. bez naruszenia usankcjonowanych w prawie nakazów i zakazów oraz przy użyciu powszechnie akceptowanego słownictwa. Z drugiej strony stanowiska te powinny być relewantne z punktu widzenia uwarunkowań stanu faktycznego i prawnego sprawy tzn. winny być sporządzone w odwołaniu do stanu faktycznego, adekwatnego doń unormowania prawnego oraz prezentowanych w piśmiennictwie i orzecznictwie interpretacji norm prawnych, stanowiących podstawę orzekania w sprawie.

Niewątpliwie granicą tak rozumianej swobody wypowiedzi w mowie i piśmie adwokata i radcy prawnego jest również interes jego klienta. Nie można zatem uznać za przejaw wolności słowa adwokata i radcy prawnego wypowiedzi, które w swej treści godziłyby w interes klienta. Jednocześnie, biorąc pod uwagę funkcję zawodów adwokata i radcy prawnego, przysługująca im wol-

³⁸ Należy zaznaczyć, że obowiązek posługiwania się tylko informacjami prawdziwymi należy wiązać z dobrą wiarą adwokata czy radcy prawnego. W praktyce prawnik ustala stan faktyczny sprawy w oparciu o dane — informacje i dowody — przekazane przez swego mocodawcę. Nie jest jednocześnie zobowiązany weryfikować ich prawdziwości. W konsekwencji adwokat czy radca prawny nie ponosi odpowiedzialności za zgodność z prawdą przekazanych mu informacji i dowodów, chyba że zostanie wykazane, iż działał ze świadomością ich niezgodności z prawdą. Por. wyroki SN z 24.05.2012, V CSK 255/2011, LexPolonica nr 4940550; z 19.07.1978, I CR 254/78 OSNC 1979/6/21; z 19.10.1989, II CR 419/89, LexPolonica nr 296329; z 20.04.2006, IV CSK 2/2006, OSNC 2007/2/30.

ność wypowiedzi w mowie i piśmie oznacza nie tylko prawo, ale i obowiązek korzystania z niej. Jeśli adwokat czy radca prawny, reprezentując klienta, nie skorzysta z wolności pozyskiwania informacji i ich rozpowszechniania oraz wyrażania informacji i poglądów, sprzeniewierzy się swoim obowiązkom³⁹. Zadaniem prawników z interesujących nas korporacji przy wykonywaniu czynności zawodowych jest bowiem pozyskiwanie informacji, w tym poszukiwanie poglądów prezentowanych w doktrynie i judykaturze, zarówno wiodących jak i odosobnionych, które służą realizacji interesów klienta, a następnie ich uzewnętrznienie w procesie komunikacji werbalnej lub pisemnej. Sprzeniewierzenie się tym obowiązkom może skutkować poniesieniem odpowiedzialności wobec klienta z tytułu nierzetelnego prowadzenia jego sprawy, co skutkuje powstaniem szkody. Warunkiem jej poniesienia jest wykazanie przez klienta, że gdyby adwokat lub radca prawny należycie wykonywał swe obowiązki proces byłby dla klienta wygrany⁴⁰.

Adwokat i radca prawny może korzystać z wolności wypowiedzi, podobnie jak inne podmioty konstytucyjnych wolności i praw, w granicach wyznaczonych przez prawo. Są oni zobowiązani do przestrzegania obowiązujących ich prawnie reglamentowanych i niereglamentowanych nakazów i zakazów limitujących ich swobodę wypowiedzi. Prawnienie niereglamentowane ograniczenia wolności słowa i pisma przedstawicieli interesujących nas zawodów prawniczych wyrażają się w przywołanych powyżej nakazach wykonywania zawodu z poszanowaniem jego godności i zadań, które konkretyzują się już w treści roty ślubowania składanego przed rozpoczęciem czynności zawodowych.

Prawnienie reglamentowanych ograniczeń wolności słowa adwokata i radcy prawnego możemy szukać w samej Konstytucji RP oraz wiążącym Polskę — w myśl jej postanowienia art. 9 — prawie międzynarodowym. Przepis art. 13 Konstytucji oraz konwencje międzynarodowe⁴¹ zabraniają formułowania wypowiedzi propagujących nienawiść rasową czy narodowościową, ideologię totalitaryzmu czy też wzywających do przemocy w celu zdobycia władzy. Treści

³⁹ W orzecznictwie wskazuje się na szeroki zakres obowiązku pozyskiwania informacji przez zawodowego pełnomocnika: „Obowiązek świadczenia pomocy prawnej w celu prawnej ochrony interesów wnioskodawcy, przy zachowaniu należytej staranności, wynikającej z wiedzy prawniczej i zasad etyki, nie wyczerpuje się poprzez wysłuchanie mocodawcy o okolicznościach faktycznych sprawy i uwzględnienie przedłożonych przez niego dokumentów, ale zakłada także aktywną rolę radcy prawnego przy ustaleniu istotnych dla sprawy faktów”. Tak wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 16.11.2006, I Aca 620/2006, LexPolonica nr 2068034.

⁴⁰ Pr.adw. i ust.r.pr. kreują wzorce należytego wykonywania zawodu adwokata i radcy prawnego, a przez to również wzorce należytego wykonania zobowiązania przez przedstawicieli tych zawodów, świadczących pomoc prawną. Naruszenie tych wzorców stanowi o niezachowaniu należytej staranności, będącej w myśl art. 472 k.c. przesłanką odpowiedzialności odszkodowawczej na podstawie art. 471 k.c.

⁴¹ Art. 20 Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, dalej MPPOiP; art. 17 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, dalej EKPC.

te nie mogą bowiem znaleźć akceptacji w aksjologii demokratycznego państwa prawnego, a jako takie nie mogą być uznawane jako wypowiedzi mieszczące się w granicach wolności słowa⁴². Podając jako uzasadnienie wolności słowa i pisma adwokat i radca prawny nie może propagować czy podsycać nienawiści rasowej czy narodowościowej, popularyzować ideologii totalitaryzmu czy nawoływać do przemocy w celu zdobycia władzy.

Swoboda wypowiedzi adwokata i radcy prawnego jest reglamentowana również poprzez usankcjonowaną w Konstytucji⁴³, prawie międzynarodowym⁴⁴ i art. 5 kodeksu karnego zasadę domniemania niewinności jednostki⁴⁵ dopóki jej wina nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem sądu. W zależności od roli procesowej, w jakiej występuje w konkretnej sprawie adwokat lub radca prawny⁴⁶ oraz konfiguracji pozycji procesowej klienta, przywołana zasada będzie rodzić inne konsekwencje. Działając jako obrońca w postępowaniu przygotowawczym czy sądowym, adwokat czy radca prawny ma obowiązek podjąć działania na rzecz — po pierwsze — wykazania niewinności swego klienta, a po drugie, wskazania na okoliczności wykluczające możliwości poniesienia przez

⁴² Zob. A. BIŁGORAJSKI: *Granice wolności wypowiedzi...*, s. 238—240.

⁴³ Art. 42 ust. 3.

⁴⁴ Art. 14 ust. 1 MPPiO, art. 6 ust. 2 EKPC.

⁴⁵ Zob. A. BIŁGORAJSKI: *Granice wolności wypowiedzi...*, s. 241—243.

⁴⁶ Od 1 lipca 2015 r., z chwilą wejścia w życie ustawy z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy — *Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2013, poz. 1247) radcowie prawni nabędą prawo występowania w roli obrońcy w sprawach o przestępstwa i przestępstwa skarbowe. Z tą datą w ustawie z dnia 6 czerwca 1997 r. — *Kodeks postępowania karnego* (Dz.U. Nr 89, poz. 555, z późn. zm.) zostanie zmieniony art. 82, który otrzyma następujące brzmienie: „Obrońcą może być jedynie osoba uprawniona do obrony według przepisów o ustroju adwokatury lub ustawy o radcach prawnych”. Z kolei w ustawie o radcach prawnych zostanie ulegnie treść art. 4, zgodnie z którym wykonywanie zawodu radcy prawnego polegać będzie na świadczeniu pomocy prawnej (nowelizacja usuwa z treści przepisu funkcjonujące obecnie ograniczenie, zgodnie z którym świadczenie pomocy prawnej przez radcę prawnego nie obejmuje występowania w charakterze obrońcy w postępowaniu karnym i w postępowaniu w sprawach o przestępstwa skarbowe.) W myśl nowego brzmienia art. 6 ust. 1 ust.r.pr. „Świadczenie pomocy prawnej przez radcę prawnego polega w szczególności na udzielaniu porad i konsultacji prawnych, sporządzaniu opinii prawnych, opracowywaniu projektów aktów prawnych oraz występowaniu przed urzędami i sądami w charakterze pełnomocnika lub obrońcy.”; w art. 8 ustawy zostanie dodany ust. 6 w brzmieniu „Pomoc prawna polegająca na występowaniu przez radcę prawnego w charakterze obrońcy w sprawach o przestępstwa i przestępstwa skarbowe może być świadczona w ramach wykonywania przez niego zawodu na podstawie umowy cywilnoprawnej, w kancelarii radcy prawnego oraz w spółce, o której mowa w ust. 1, pod warunkiem że radca prawny nie pozostaje w stosunku pracy. Zakaz zatrudnienia nie dotyczy pracowników naukowych i naukowo-dydaktycznych”. Zgodnie nowym art. 81a k.p.k., obrońcy z urzędu będą wyznaczani z listy obrońców, której sposób ustalania, a także sposób wyznaczania obrońcy z urzędu określi w rozporządzeniu minister sprawiedliwości. To ostatnie rozwiązanie ma wyeliminować powoływanie do urzędówek radców pracujących na etacie oraz — według opinii resortu sprawiedliwości — tych, którzy obronami nie będą zainteresowani.

niego odpowiedzialności karnej lub łagodzące wymiar kary. Gdy klient występuje w roli jednego z dwóch lub więcej podejrzanych czy oskarżonych, obrońca uprawniony jest do poszukiwania informacji i formułowania stanowisk, wykazujących wyłączną lub przeważającą winę współpodejrzanych czy współoskarżonych. W konsekwencji — dążąc do wykazania niewinności klienta — obrońca jest uprawniony i zarazem zobowiązany do kwestionowania domniemania niewinności współpodejrzanych czy współoskarżonych obok jego klienta.

Niemniej, działając jako obrońca adwokat i radca prawny, związany jest wolą klienta oraz obowiązkiem ochrony interesu klienta. Jeśli zatem klient zdecyduje o przyznaniu się do winy, rola obrońcy ograniczy się do poszukiwania i prezentowania okoliczności wykluczających odpowiedzialność karną klienta lub łagodzących wymiar kary, która wobec niego ma znaleźć zastosowanie. Jeśli okoliczności faktyczne danej sprawy bezsprzecznie dowodzą winy klienta, obowiązkiem obrońcy jest uświadomienie klientowi tego stanu i wypracowanie adekwatnej linii jego obrony. Podobnie do kwestionowania zasady domniemania niewinności adwokat i radca prawny jest zobowiązany, gdy działa w roli pełnomocnika oskarżyciela posiłkowego. Poddając pod wątpliwość domniemanie niewinności jednostki adwokat i radca prawny winien to czynić przy zastosowaniu adekwatnych procedur postępowania przygotowawczego czy sądowego. Za naganne bowiem stanowiące niegodziwe metody postępowania, uchybiające godności zawodu, jednakże nie prawnie zakazane, należy uznać celowe publiczne wyrażanie takich stanowisk w prasie, radiu czy telewizji. Innymi słowy, jeśli w związku z zasadą jawności rozprawy, takie stanowiska zostaną zacytowane przez przedstawicieli radia, prasy czy telewizji, to adwokat czy radca prawny nie naruszy wiążących go standardów wykonywania zawodu. Za prawnie dozwolone należy uznać publiczne wyrażanie w prasie, radiu czy telewizji stanowisk wykazujących niewinności klienta czy wskazujących na okoliczności wyłączające jego odpowiedzialność karną lub łagodzące wymiar kary, która może być orzeczona wobec niego.

W kontekście zasady jawności rozprawy⁴⁷ i prawa do jej wyłączenia ze względu na ochronę moralności, bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego oraz innego ważnego interesu publicznego, zwrócić należy uwagę na jej rolę w praktyce wykonywania zawodu adwokata i radcy prawnego. Przepis ten chroni słuszny interes jednostki przed jego naruszeniem poprzez publiczne formułowanie i rozpowszechnianie niekorzystnych, krzywdzących czy godzących w godność jednostki informacji, opinii czy poglądów. Obowiązkiem profesjonalnego pełnomocnika czy obrońcy jest złożenie umotywowanego wniosku, jeśli jawne prowadzenie procesu może skutkować zagrożeniem czy naruszeniem interesu klienta.

Kolejnych ograniczeń wolność słowa i pisma adwokata i radcy prawnego doznaje na gruncie prawa karnego. Za prawnie zakazane i rodzące odpowiedzial-

⁴⁷ Art. 45 ust. 2 Konstytucji RP, art. 14 ust. 1 zd. 3 MPPOiP, art. 6 ust. 1 zd. 2 EKPC.

ność należy uznać takie korzystanie z tej wolności, które spełniałoby znamiona przestępstwa gróźb karalnych z art. 190 § 1 k.k., zniesławienia z art. 212 k.k., zniewagi z art. 216 k.k., publicznego nawoływania do popełnienia przestępstwa lub pochwalanie jego popełnienia z art. 255 k.k., propagowania ustroju totalitarnego czy nawoływania do nienawiści z art. 256 k.k. czy publicznego pochwalania czy propagowania zachowań o charakterze pedofilskim z art. 200b k.k.

Przejawem ograniczenia wolności słowa i pisma adwokata i radcy prawnego są również przepisy dotyczące tzw. policji sesyjnej⁴⁸. Dają one możliwość upomnienia działającego w sprawie adwokata lub radcy prawnego, jeżeli osoby te naruszają powagę, spokój lub porządek czynności sądowych, a po bezskutecznym upomnieniu osoby te mogą być wydalone z sali rozpraw (art. 48 § 1 ustawy). W razie naruszenia powagi, spokoju lub porządku czynności sądowych albo ubliżenia sądowi, innemu organowi państwowemu lub osobom biorącym udział w sprawie, sąd może ukarać adwokata lub radcę prawnego karą porządkową grzywny w wysokości do 10 000 złotych (art. 49 § 1 ustawy). Postanowienie o ukaraniu karą porządkową jest natychmiast wykonalne (art. 50 § 1 ustawy), zaś samo ukaranie karą porządkową nie uchyla odpowiedzialności karnej i dyscyplinarnej za ten sam czyn (art. 50 § 2 ustawy).

Prawo do korzystania z wolności pozyskiwania informacji jako jednego z aspektów konstytucyjnej wolności słowa znajduje dodatkową gwarancję w zasadzie wewnętrznej jawności postępowania, a zatem jego jawności wobec stron i ich procesowych reprezentantów. Z perspektywy praw i wolności jednostki szczególnego znaczenia zasada ta nabiera na gruncie procedury karnej, stanowiącej jeden z przejawów prawa do obrony. Prawo podejrzanego czy oskarżonego oraz jego obrońcy do dostępu do materiału zgromadzonego w toku postępowania równoważy w procesie ich pozycję z podmiotem prowadzącym postępowanie, gwarantując realizację zasady równości broni stron postępowania. Rzetelny proces karny wymaga by oskarżyciel ujawnił podejrzanemu wszystkie dowody przemawiające zarówno na korzyść jak i niekorzyść dla wniesienia aktu oskarżenia. Skuteczna obrona jest bowiem możliwa tylko wtedy, gdy oskarżony i jego obrońca posiada dostęp do zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego. Brak dostępu do akt sprawy wyklucza możliwość kwestionowania dokonanych ustaleń i wnioskowania o przeprowadzenie w sprawie dowodów, wykazujących niewinność podejrzanego.

Rzetelność procedury wyraża się w prawie dostępu akt postępowania. Ustawodawca gwarantuje na etapie postępowania sądowego stronom, podmiotowi zobowiązanemu do zwrotu korzyści (art. 416 k.p.k.), obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym prawo dostępu do akt sprawy z możliwością wykonywania z nich odpisów (art. 156 § 1 k.p.k.). Na wniosek oskarżonego

⁴⁸ Zob. art. 48-51 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych, t.j. Dz.U. z 2013, poz. 427 ze zm.

lub jego obrońcy wydaje się odpłatnie kserokopie dokumentów z akt sprawy. Kserokopie takie można wydać odpłatnie, na wniosek, również innym stronom, podmiotowi określone w art. 416, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym. (art. 156 § 2 k.p.k.). Prezes sądu może w razie uzasadnionej potrzeby zarządzić wydanie odpłatnie uwierzytelnionych odpisów z akt sprawy (art. 156 § 3 k.p.k.). Korzystanie z uprawnienia do zapoznania się z aktami sprawy może zostać obwarowane dodatkowymi, specjalnymi warunkami, natomiast organ prowadzący postępowanie może odmówić wydawania odpisów dokumentów z akt, gdy zachodzi niebezpieczeństwo ujawnienia tajemnicy państwowej (art. 156 § 4 k.p.k.).

Niemniej prawo do obrony nie jest prawem absolutnym, może ono podlegać ograniczeniom z zastosowaniem dyspozycji art. 31 ust. 3 Konstytucji⁴⁹. W omawianym zakresie doznaje ono ograniczenia na etapie postępowania przygotowawczego, którego efektywność niejednokrotnie wymaga utrzymania w tajemnicy materiałów zebranych podczas śledztwa, aby wykluczyć bezprawny wpływ osób trzecich na gromadzony materiał dowodowy. Występuje wówczas kolizja wartości jaką jest ochrona dobra prowadzonego postępowania z jedną z gwarancji rzetelnego procesu, jaką jest prawo do zapoznania się z aktami i podjęcia skutecznej obrony na każdym etapie procedury karnej⁵⁰. Zasady udostępniania akt sprawy stronom postępowania na etapie postępowania przygotowawczego reglamentuje art. 156 § 5 i 5a k.p.k. Zgodnie z dyspozycją § 5 przywołanego przepisu:

Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, w toku postępowania przygotowawczego stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym udostępnia się akta, umożliwia sporządzanie odpisów i kserokopii oraz wydaje odpłatnie uwierzytelnione odpisy lub kserokopie tylko za zgodą prowadzącego postępowanie przygotowawcze. Za zgodą prokuratora akta w toku postępowania przygotowawczego mogą być w wyjątkowych wypadkach udostępnione innym osobom.

Akta sprawy na etapie postępowania przygotowawczego podobnie jak sądowego udostępnia się stronom, obrońcom, pełnomocnikom i przedstawicielom ustawowym z wyłączeniem podmiotu zobowiązanego do zwrotu korzyści majątkowej (art. 416). Przepis art. 156 § 5 k.p.k. nie wskazuje żadnego terminu do złożenia wniosku o udostępnienie akt sprawy. Tym samym uprawnienie podejrzanego i jego obrońcy do sformułowania żądania dostępu do akt sprawy obejmuje etap od daty przedstawienia zarzutu popełnienia przestępstwa do zakończenia

⁴⁹ Por. np. wyroki TK: z 3.06.2008, K 42/07; z 6.03.2007, SK 54/06; z 28.06.2000, K 34/99.

⁵⁰ M. KUROWSKI: *Komentarz do art. 156 k.p.k.* W: M. KUROWSKI, K. EICHSTAEDT, B. AUGUSTYNIAK, D. ŚWIECKI: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Warszawa 2013 i powołana tam literatura.

postępowania przygotowawczego⁵¹. Niemniej dysponentem akt sprawy jest organ prowadzący postępowanie, który może odmówić do nich dostępu, odpowiednio umotywowaną decyzją, która podlega kontroli instancyjnej. W uzasadnieniu winny być wskazane konkretne i obiektywnie istniejące przyczyny stojące na przeszkodzie udostępnieniu akt sprawy. Niemniej w tym zakresie ustawodawca nie usankcjonował enumeratywnego katalogu takich przyczyn. Posiłkowo w tym zakresie można stosować dyspozycję art. 156 § 5a k.p.k. Wykazanie istnienia uzasadnionej obawy ziszczenia się wymienionych tam przesłanek, będzie czyniło zadość wydania odpowiednio umotywowanej decyzji o odmowie udostępnienia akt postępowania przygotowawczego⁵².

Na zarządzenie w przedmiocie odmowy udostępniania akt w postępowaniu przygotowawczym, zgodnie z art. 159 k.p.k., stronom przysługuje zażalenie do bezpośredniego przełożonego prokuratora prowadzącego postępowanie. Zwrócić należy uwagę, że decyzja o odmowie udostępnienia akt sprawy ma charakter incydentalny, wydawana jest ona stosownie do aktualnego stanu postępowania. W rezultacie podejrzany czy obrońca w każdej chwili może ponowić wniosek o udostępnienia akt sprawy. Wcześniejsza odmowa nie stanowi bowiem przesłanki negatywnej do wystąpienia z kolejnym wnioskiem o w tym samym przedmiocie⁵³.

Trybunał Konstytucyjny⁵⁴ orzekł, że art. 156 § 5 w zakresie, w jakim umożliwia arbitralne wyłączenie jawności tych materiałów postępowania przygotowawczego, które uzasadniają wniosek prokuratora w przedmiocie tymczasowego aresztowania, jest niezgodny z art. 2 oraz art. 42 ust. 2 w związku z art. 31 ust. 3 Konstytucji. W uzasadnieniu tego rozstrzygnięcia Trybunał podkreślił, że zakres akt, które powinny być udostępnione aresztowanemu i jego obrońcy, powinien być wyznaczany przez efektywność prawa do obrony. Jawne muszą być więc wszystkie te materiały postępowania przygotowawczego, które uzasadniają wniosek prokuratora o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania. W przypadku stosowania najsurowszego środka zapobiegawczego, jakim jest tymczasowe aresztowanie, odmawianie dostępu do akt najmocniej wkracza w sferę prawa do obrony w stopniu niemożliwym do zaakceptowania.

Wykonując to orzeczenie ustawodawca do art. 156 k.p.k. dodał § 5a, zgodnie z którym istnieje obowiązek udostępnienia w toku postępowania przygotowawczego podejrzanemu i jego obrońcy akt sprawy w części zawierającej dowody wskazane we wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania oraz wymienione w postanowieniu o zastosowaniu albo przedłużeniu

⁵¹ J. SKORUPKA: *Udostępnianie akt sprawy podejrzanemu*. „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5, s. 65.

⁵² M. KUROWSKI: *Komentarz...*

⁵³ J. SKORUPKA: *Udostępnianie...*, s. 66; A. SZCZOTKA: *Dostęp do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym*. „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 2, s. 17.

⁵⁴ Wyrok z 3.06.2008, K 42/07.

tymczasowego aresztowania. Odmowa udostępnienia akt możliwa jest w sytuacji, gdy: narażałoby to na niebezpieczeństwo utraty życia lub zdrowia pokrzywdzonego lub innego uczestnika postępowania, groziłoby zniszczeniem lub ukryciem dowodów albo tworzeniem dowodów fałszywych, groziłoby uniemożliwieniem ustalenia i ujęcia współsprawcy czynu zarzucanego podejrzanemu lub sprawców innych czynów ujawnionych w toku postępowania, ujawniałoby prowadzone czynności operacyjno-rozpoznawcze, zagrażałoby utrudnieniem postępowania przygotowawczego w inny bezprawny sposób.

W judykaturze zwraca się uwagę, że nowelizacja art. 156 § 5a k.p.k. nie spełniła w pełni wskazań płynących z przywołanego orzeczenia trybunalskiego⁵⁵. Z uwagi na otwarty katalog przesłanek zawartych w przywołanej normie w dalszym ciągu umożliwia się prokuratorowi utajnienie przed podejrzanym i jego obrońcą dowodów z powodów nieokreślonych przez ustawę. Ponadto uzależniono dobór zakresu akt i zawartych w nich dowodów, które mają podlegać udostępnieniu od subiektywnego ich doboru przez prokuratora⁵⁶. Przepis znajduje zastosowanie jedynie do udostępniania dowodów wskazanych „we wniosku o zastosowanie albo przedłużenie tymczasowego aresztowania”, nie do materiałów w istocie obciążających podejrzanego i uzasadniających stosowanie powyższego środka zapobiegawczego⁵⁷. Niemniej podejrzany i jego obrońca każdorazowo może zapoznać się z treścią wniosku o zastosowanie lub przedłużenie tymczasowego aresztowania. Przedmiotowy wniosek wszczyna incydentalne postępowanie sądowe, jakim jest orzekanie w przedmiocie tymczasowego aresztowania i nie ma do niego zastosowania ograniczenie z art. 156 § 5a k.p.k. W postępowaniu wywołanym tym wnioskiem zastosowanie znajdują reguły jawności i kontradyktoryjności właściwe dla postępowania sądowego. Udostępnienie omawianego wniosku podejrzanemu i obrońcy jako dokumentu wchodzącego w skład akt sądowych, nie jest uzależnione od zgody organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze, a ewentualna odmowa zapoznania się z treścią wniosku nie wiąże sądu⁵⁸.

Wolność pozyskiwania informacji doznaje dalszych ograniczeń na gruncie ustawy z dnia 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych⁵⁹. Ustawa ta określa zasady ochrony informacji, których nieuprawnione ujawnienie spowodowałoby lub mogłoby spowodować szkody dla Rzeczypospolitej Polskiej

⁵⁵ Por. postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 12.09.2011, II Akp 18/2011, 19/2011; LexisNexis nr 3048896, OSA 2012/7/21, s. 5.

⁵⁶ Por. Z. PACHOWICZ. W: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Red. J. SKORUPKA. Lex-
Polonica — komentarz online.

⁵⁷ Por. A. TĘCZA-PACIOREK, K. WRÓBLEWSKI: *Dostęp podejrzanego do akt postępowania w przedmiocie tymczasowego aresztowania*. „Państwo i Prawo” 2010, nr 5, s. 68 i nast.

⁵⁸ Tak. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w postanowieniu z 12.09.2011, II Akp 18/2011, 19/2011; LexisNexis nr 3048896, OSA 2012/7/21, s. 3.

⁵⁹ Dz.U. Nr 182, poz. 1228.

albo byłoby z punktu widzenia jej interesów niekorzystne, także w trakcie ich opracowywania oraz niezależnie od formy i sposobu ich wyrażania (art. 1 ust. 1 ustawy). Zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy o ochronie informacji niejawnych informacje niejawne mogą być udostępnione wyłącznie osobie dającej rękojmię zachowania tajemnicy i tylko w zakresie niezbędnym do wykonywania przez nią pracy lub pełnienia służby na zajmowanym stanowisku albo wykonywania czynności zleconych.

Przepis wyraża zasadę ograniczonego dostępu (*need to know*), zgodnie z którą dostęp do informacji niejawnych jest ograniczony zarówno podmiotowo jak i przedmiotowo. Informacje niejawne mogą być zatem udostępnione wyłącznie osobie dającej rękojmię zachowania tajemnicy, czyli takiej, która spełnia ustawowe wymogi dla zapewnienia ochrony informacji niejawnych przed ich nieuprawnionym ujawnieniem, potwierdzone w wyniku przeprowadzonego postępowania sprawdzającego (ograniczenie podmiotowe) i tylko w zakresie niezbędnym do wykonywania przez nią pracy lub pełnienia służby na zajmowanym stanowisku albo innej zleconej pracy (ograniczenie przedmiotowe). Mówiąc inaczej osoba, która w wyniku przeprowadzonego wobec niej postępowania sprawdzającego uzyskała poświadczenie bezpieczeństwa upoważniające do dostępu do informacji niejawnych, nie jest upoważniona do dostępu do wszystkich informacji niejawnych, ale tylko do tych, które są jej niezbędne do realizacji służbowych zadań⁶⁰.

Oprócz osób dających rękojmię zachowania tajemnicy ustawa uprawnia do dostępu do informacji niejawnych uczestników postępowań przed sądami i innymi organami. Zasady dostępu do informacji niejawnych w tym zakresie określają przepisy odrębnych ustaw (art. 4 ust. 2 ustawy). Do przepisów tych należą m.in.: przywołany już wcześniej art. 156 § 4 k.p.k., art. 179-181, 225, 226, 237 § 3 pkt 10, art. 338 § 3, art. 360 § 1 pkt 3, art. 361 § 2, art. 362 i 448 § 2 k.p.k.; art. 153 § 1, art. 248 § 1, art. 259 pkt 2 k.p.c.; art. 96 § 1 ustawy z 30 sierpnia 2002 r. — Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁶¹.

Podkreślić należy, że również w tym zakresie, z uwagi na pełnione role społeczne, pozycja zawodowych przedstawicieli jest szczególna. Adwokat czy radca prawny, przede wszystkim na gruncie postępowania karnego, w kontekście prawa do obrony, winien mieć zapewniony szerszy dostęp do informacji niejawnych. Przejawem kreowania takiej szczególnej pozycji adwokata i radcy prawnego jest Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 20 lutego 2012 r. w sprawie sposobu postępowania z protokołami przesłuchań i innymi dokumentami lub przedmiotami, na które rozciąga się obowiązek zachowania w tajemnicy informacji niejawnych albo zachowania tajemnicy związanej z wykonywaniem

⁶⁰ Por. wyrok WSA w Warszawie z 14.08.2007, II SA/Wa 280/2007, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.

⁶¹ Dz.U. z 2012, poz. 270 ze zm.

zawodu lub funkcji⁶². Zgodnie z § 6 ust. 1 rozporządzenia dokumenty, akta lub przedmioty oznaczone klauzulą tajności, z wyjątkiem tych, o których mowa w art. 184 § 1 i art. 156 § 5a k.p.k., są udostępniane stronom, obrońcom i pełnomocnikom oraz przedstawicielom ustawowym na zarządzenie prezesa sądu, a przed uprawomocnieniem się orzeczenia — na zarządzenie przewodniczącego składu orzekającego, a w postępowaniu przygotowawczym — na zarządzenie prokuratora. W zarządzeniu zezwalającym, należy wskazać osobę uprawnioną do przejrzenia dokumentów, akt lub przedmiotów oznaczonych klauzulą tajności, określić zakres, sposób, a także miejsce ich udostępnienia, zgodnie z przepisami o ochronie informacji niejawnych (§ 6 ust. 2 zd. 1 rozporządzenia). Udostępnienie akt, dokumentów lub przedmiotów oznaczonych klauzulą tajności następuje w obecności wyznaczonego pracownika kancelarii tajnej lub sekretariatu w zależności od klauzuli tajności (§ 7 ust. 1 rozporządzenia). Przed udostępnieniem dokumentów, akt lub przedmiotów oznaczonych klauzulą tajności poucza się osobę uprawnioną o obowiązku zachowania w tajemnicy informacji niejawnych albo tajemnicy związanej z wykonywaniem zawodu lub funkcji oraz o zasadach sporządzania kopii, odpisów, wyciągów i notatek, a także przyjmuje się od niej pisemne oświadczenie o udzieleniu jej pouczenia oraz o zobowiązaniu do zachowania w tajemnicy uzyskanych wiadomości (§ 8 rozporządzenia).

Przejawem wolności pozyskiwania informacji jest także prawo dostępu do informacji publicznej. Prawo to jest jednym z podstawowych praw obywatelskich, a służy zapewnieniu transparentności w wykonywaniu władzy publicznej. W odwołaniu do tej instytucji przedstawiciele interesujących nas zawodów zaufania publicznego mogą uzyskiwać dostęp między innymi do niepublikowanych orzeczeń sądów, które wyrażają zapatrywania judykatury w istotnych kwestiach dla spraw przez nich prowadzonych.

W art. 61 Konstytucji zostało usankcjonowane prawo dostępu jednostki do informacji o działalności władzy publicznej, a także do informacji o działalności osób pełniących funkcje publiczne. Prawo to obejmuje także prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego oraz innych osób oraz jednostek organizacyjnych, w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa. Zasady dostępu do informacji publicznej od strony podmiotowej i przedmiotowej (art. 61 ust. 4 Konstytucji) reglamentuje ustawodawca w aktach prawnych niższego rzędu. Podstawowe znaczenie w tym zakresie ma ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej⁶³, na gruncie której adwokat czy radca prawny nie uzyskują szczególnej pozycji, a zatem pozyskują informacje publiczne w oparciu o rozwiązania ogólne. Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy „Każda informacja o spra-

⁶² Dz.U. z 2012, poz. 219.

⁶³ Dz.U. z 2001, Nr 112, poz. 1198 ze zm.

wach publicznych stanowi informację publiczną w rozumieniu ustawy i podlega udostępnieniu i ponownemu wykorzystywaniu na zasadach i w trybie określonych w niniejszej ustawie”. Prawo dostępu do informacji publicznej przysługuje każdemu, zaś od osoby wykonującej prawo do informacji publicznej nie wolno żądać wykazania interesu prawnego lub faktycznego (art. 2 ustawy). Zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy prawo do informacji publicznej obejmuje uprawnienia do: uzyskania informacji publicznej, w tym uzyskania informacji przetworzonej w takim zakresie, w jakim jest to szczególnie istotne dla interesu publicznego (pkt 1), wglądu do dokumentów urzędowych (pkt 2), dostępu do posiedzeń kolegialnych organów władzy publicznej pochodzących z powszechnych wyborów (pkt 3).

Ustawa o dostępie do informacji publicznej przewiduje ograniczenia w pozyskiwaniu informacji publicznej, m.in. w zakresie i na zasadach określonych w przepisach o ochronie informacji niejawnych oraz o ochronie innych tajemnic ustawowo chronionych (art. 5 ust. 1 ustawy), ze względu na prywatność osoby fizycznej lub tajemnicę przedsiębiorcy (art. 5 ust. 2 ustawy), czy też ze względu na konieczność poniesienia kosztów udostępnienia informacji przez wnioskodawcę (art. 15 ustawy). Jednakże podstawowym merytorycznym ograniczeniem prawa do pozyskiwania informacji publicznej jest możliwość uzyskania informacji przetworzonej tylko w zakresie, jakim jest to szczególnie istotne dla interesu publicznego (art. 3 ust. 1 pkt 1 ustawy). Wobec braku definicji ustawowych dokonano w literaturze i orzecznictwie sądów administracyjnych podziału informacji publicznej na informację prostą i przetworzoną. Za informację prostą uznano taką informację, której zasadnicza treść nie ulega zmianie przed jej udostępnieniem. Informacja prosta nie zmienia się w informację przetworzoną przez proces anonimizacji, bo czynność ta polega jedynie na jej przekształceniu, a nie przetworzeniu⁶⁴. Również wtedy, gdy organ administracji publicznej posiada w swoich zbiorach dane objęte wnioskiem, to wykonanie prostych czynności technicznych polegających na zliczeniu decyzji nie może być uznane za przetworzenie informacji publicznej⁶⁵. Informacją przetworzoną jest natomiast informacja publiczna, która została opracowana przy użyciu dodatkowych sił i środków na podstawie posiadanych przez zobowiązany podmiot danych, w związku z żądaniem wnioskodawcy i na podstawie kryteriów przez niego wskazanych. Przetworzenie wymaga zestawienia informacji, samodzielnego ich zredagowania, związanego z koniecznością przeprowadzenia przez zobowiązany podmiot czynności analitycznych, których końcowym efektem jest dokument pozwalający na dokonanie przez organ administracji samodzielnej interpretacji i oceny. Stanowi to zaś podstawę do wykreowania nowego typu informacji. Informacja przetworzona jest jakościowo nową informacją, nieistniejącą w do-

⁶⁴ Wyrok NSA z 9.08.2011, I OSK 792/11, LexPolonica nr 3036000.

⁶⁵ Wyrok NSA z 9.12.2010, I OSK 1798/10, LexPolonica nr 2473692.

tychczas przyjętej treści i postaci, choć jej źródłem są materiały znajdujące się w posiadaniu zobowiązanego⁶⁶. Wytworzenie takiej informacji wymaga podjęcia przez podmiot zobowiązany do udostępnienia informacji publicznej określonego działania intelektualnego w odniesieniu do odpowiedniego zbioru znajdujących się w jego posiadaniu informacji i nadania skutkom tego działania cech informacji publicznej⁶⁷. W pewnych wypadkach szeroki zakres wniosku, wymagający zgromadzenia, przekształcenia (zanonimizowania) i sporządzenia wielu kserokopii określonych dokumentów, może wymagać takich działań organizacyjnych i angażowania środków osobowych, które zakłócają normalny tok działania adresata wniosku i utrudniają wykonywanie przypisanych mu zadań. Informacja wytworzona w ten sposób, pomimo że składa się z wielu informacji prostych będących w posiadaniu organu, powinna być uznana za informację przetworzoną⁶⁸.

Przez uznanie informacji za informację przetworzoną wnioskodawca nie jest pozbawiony prawa dostępu do tej informacji. Jednak konieczność przetworzenia informacji i możliwość jej uzyskania została uzależniona od istnienia przesłanki szczególnie istotnego interesu publicznego⁶⁹. Brak jest ustawowej definicji pojęcia „szczególnej istotności dla interesu publicznego”, należy jednak zwrócić uwagę na to, że ustawodawca przyznaje prymat interesowi publicznemu nad interesem prywatnym i ogranicza prawo do informacji. Przyjęte rozwiązanie ustawowe ma przeciwdziałać zalewowi wniosków zmierzających do uzyskania informacji przetworzonej do realizacji celów osobistych (np. pisanie pracy naukowej)⁷⁰ lub komercyjnych (np. żądanie przez kancelarie prawne znacznej liczby wokand lub odpisów wyroków)⁷¹.

Brak ustawowej definicji „szczególnej istotności dla interesu publicznego” powoduje konieczność odwołania się w tym zakresie do stanowisk judykatury. W wyroku z dnia 22 lutego 2006 r.⁷² Wojewódzki Sąd Administracyjny przyjął: Pojęcie „interesu publicznego” jest pojęciem niedookreślonym, nieposiadającym zwartej, zapisanej formuły na gruncie obowiązującego prawa. Interes publiczny odnosi się w swej istocie do spraw związanych z funkcjonowaniem państwa oraz

⁶⁶ B. PRZYWORA: *Regulacje prawne w zakresie dostępu obywateli do informacji przetworzonej — stan obecny i postulaty zmian*. „Przegląd Prawa Publicznego” 2013, nr 5, s. 79; M. BEMACZYK, M. JABŁOŃSKI, K. WYGODA: *Biuletyn informacji publicznej. Informatyzacja administracji*. Wrocław 2005, s. 87.

⁶⁷ Wyrok WSA w Krakowie z 26.09.2005, II SA/Kr 984/05, orzeczenia.nsa.gov.pl.

⁶⁸ I. KAMIŃSKA: *Komentarz do art. 3 ustawy o dostępie do informacji publicznej*. W: M. ROZBICKA-OSTROWSKA, I. KAMIŃSKA: *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz*. Warszawa 2012, LexPolonica — komentarz online.

⁶⁹ Zob. wyroki NSA: z 27.01.2011, I OSK 1870/10, LexPolonica nr 2497310; z 9.08.2011, I OSK 792/11, LexPolonica nr 3036000.

⁷⁰ Por. wyrok NSA z 2.06.2011, I OSK 279/11, LexPolonica nr 2557822.

⁷¹ I. KAMIŃSKA: *Komentarz...*

⁷² II SA/Wa 1721/05, LexPolonica nr 414606

innych ciał publicznych jako pewnej całości, szczególnie z funkcjonowaniem podstawowej struktury państwa. Skuteczne działanie w granicach interesu publicznego wiąże się z możliwością realnego wpływania na funkcjonowanie określonych instytucji państwa w szerokim tego słowa znaczeniu. W zakresie prawa dostępu do informacji oznacza to, że interes publiczny istnieje wówczas, gdy uzyskanie określonych informacji mogłoby mieć znaczenie z punktu widzenia funkcjonowania państwa, np. w konsekwencji usprawniałoby działanie jego organów. W sytuacji zatem braku interesu publicznego w danej sprawie, organ zobowiązany do udzielenia informacji publicznej przetworzonej powinien wydać decyzję odmawiającą udzielenia żądanej informacji z takim właśnie uzasadnieniem.

J. Drachal wyprowadza słuszny naszym zdaniem wniosek, że indywidualne cechy podmiotu żądającego udzielenia informacji publicznej, a zwłaszcza realne możliwości wykorzystania uzyskanych przez niego danych, mają wpływ na ocenę istnienia interesu publicznego uzasadniającego udzielenie mu stosownych informacji. Jako przykład takiego podmiotu podaje posła zasiadającego w komisji ustawodawczej Sejmu, radnego lub też ministra nadzorujący działanie podległego mu resortu. Osoby te w swoim codziennym działaniu mają rzeczywistą możliwość wykorzystywania uzyskanych informacji publicznych w celu usprawnienia funkcjonowania odpowiednich organów⁷³.

Ograniczenia wolności wypowiedzi adwokata i radcy prawnego statuują również kodeksy etyki zawodowej⁷⁴. Kodeks etyki adwokackiej stanowi, że zasady etyki adwokackiej wynikają z norm etycznych przystosowanych do zawodu adwokata. Naruszeniem godności zawodu adwokackiego jest takie postępowanie adwokata, które mogłoby go poniżyć w opinii publicznej lub poderwać zaufanie do zawodu. Obowiązkiem adwokata jest przestrzegać norm etycznych oraz strzec godności zawodu adwokackiego (§ 1). Za uchybienie etyce adwokackiej lub naruszenie godności zawodu podczas działalności zawodowej, publicznej, a także w życiu prywatnym adwokat odpowiada dyscyplinarnie. Jednocześnie kodeks stanowi, że adwokat nie może usprawiedliwiać naruszenia zasad etyki i godności zawodu powoływaniem się na poczynione przez klienta sugestie (§ 4 i 10). Niemniej kodeks gwarantuje adwokatowi w czasie wykonywania czynności zawodowych prawo do korzystania z pełnej swobody i niezależności, zobowiązując go równocześnie do szczególnej

⁷³ J. DRACHAL: *Dostęp do informacji publicznej — rozwój czy stagnacja, wystąpienie na konferencji zorganizowanej przez Polską Akademię Nauk*. Warszawa 6 czerwca 2006. Za: I. KAMIŃSKA: *Komentarz...*

⁷⁴ *Zbiór Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu (Kodeks Etyki Adwokackiej)* przyjęty przez Naczelną Radę Adwokacką 10.10.1998 r. uchwałą nr 2/XVIII/98 ze zmianami wprowadzonymi uchwałami: nr 32/2005 z 19.11.2005 r.; nr 33/2011 — 54/2011 z dnia 19.11.2011 r.; *Kodeks Etyki Radcy Prawnego*, tekst jednolity — załącznik do uchwały nr 8/VIII/2010 Prezydium Krajowej Rady Radców Prawnych z dnia 28 grudnia 2010 r.

dbałości o to, aby nie przekroczyć granic prawidłowego reprezentowania interesów klienta (§ 7). Kodeks stanowi, że adwokat powinien wykonywać czynności zawodowe według najlepszej woli i wiedzy, z należytą uczciwością, sumiennością i gorliwością. Obowiązkiem adwokata jest stałe podnoszenie kwalifikacji zawodowych i dążenie do utrzymania wysokiej sprawności zawodowej (§ 8).

Za istotne z punktu widzenia interesującej nas tematyki uznać należy następujące postanowienia kodeksu etyki adwokata:

- Adwokatowi nie wolno świadomie podawać sądowi nieprawdziwych informacji (§ 11). Niemniej adwokat nie ponosi odpowiedzialności za zgodność z prawdą faktów podanych mu przez klienta, powinien jednak zachować umiar w formułowaniu okoliczności drastycznych lub mało prawdopodobnych (§ 15).
- Adwokatowi nie wolno udzielać pomocy prawnej, która ułatwiałaby po spełnieniu przestępstwa lub wskazywałaby możliwość uniknięcia odpowiedzialności karnej za czyn, który miałby zostać popełniony w przyszłości (§ 12).
- Przy wykonywaniu czynności zawodowych adwokata obowiązuje zachowanie następujących zasad: w razie konieczności przytoczenia drastycznych okoliczności lub wyrażen adwokat powinien nadać swemu wystąpieniu taką formę, aby nie uchybiać powadze sądu, władz i godności zawodu adwokackiego. W korespondencji zawodowej należy przestrzegać właściwych form. Nie wolno używać wyrażen czy zwrotów obraźliwych ani grozić ściganiem karnym lub dyscyplinarnym (§ 16).
- Adwokat, mając zagwarantowaną przy wykonywaniu czynności zawodowych wolność słowa, powinien zachować umiar, współmierność i oględność w wypowiedziach, zarówno wobec sądu i organów państwowych, jak wobec dziennikarzy i przedstawicieli mediów, tak aby nie uchybić zasadzie godności zawodu (§ 17). W kontaktach z mediami adwokat powinien unikać przyjmowania roli rzecznika prasowego swojego klienta, lecz powinien się kierować merytoryczną potrzebą odpowiedzi na zarzuty wobec klienta publikowane w mediach, przedstawiające w ocenie adwokata sprawę jednostronnie, wybiórczo lub tendencyjnie (§ 18 ust. 3).
- Adwokat obowiązany jest zachować umiar i takt wobec sądu, urzędów i instytucji, przed którymi występuje. Nawet w razie niewłaściwego zachowania osób biorących udział w postępowaniu sądowym adwokat powinien wykazać się opanowaniem i taktem (§ 27).
- Adwokat powinien zwracać uwagę na to, by jego wystąpienia, wypowiedzi i zadawane pytania nie naruszały godności osób biorących udział w sprawie

(§ 28).

Po pierwsze granicę swobody słowa i pisma adwokata stanowi rzeczowa potrzeba obrony interesów klienta, którą determinują okoliczności konkretnej sprawy⁷⁵. W orzecznictwie podkreśla się, że przy ocenie, czy treść wywodów adwokata znajdowała uzasadnienie w rzeczowej obronie interesów klienta decydują dwa elementy. Pierwszym z nich jest charakter sprawy, który w przeważającym zakresie determinuje celowość i potrzebę konkretnej wypowiedzi. Drugim z kolei są okoliczności sprawy, takie m.in. jak żądania i argumenty przeciwnika w sporze, które wymagają odparcia; warunkują one dokonanie ustalenia, czy podjęta przeciw nim obrona była odpowiednia i mieściła się w granicach uzasadnionej potrzeby, czyli służyła właściwie rozumianemu interesowi klienta i osiągnięciu pożądanego skutku⁷⁶. Podobnie Wyższy Sąd Dyscyplinarny stwierdził, że kluczową rolę przy ocenie, czy wypowiedź adwokata znajduje uzasadnienie w rzeczowej potrzebie obrony interesów klienta, odgrywa charakter prowadzonej przez niego sprawy, gdyż to ten właśnie charakter determinował będzie sposób obrony i rodzaj argumentów przytaczanych w celu osiągnięcia skuteczności działań podejmowanych przez adwokata⁷⁷.

Po drugie granicę swobody słowa i pisma adwokata stanowi prawda. Adwokatowi nie wolno bowiem świadomie podawać sądowi nieprawdziwych informacji. Jednocześnie zobowiązany jest zachować umiar przy formułowaniu okoliczności mało prawdopodobnych, co do których w prawdziwość można wątpić. Z uwagi na możliwość wprowadzenia adwokata w błąd, kodeks etyczny gwarantuje jego nieodpowiedzialność za zgodność z prawdą faktów podanych mu przez klienta.

Za pozostające w zgodzie z etyką adwokacką i mieszczące się w wolności słowa i pisma środki wyrazu, ekspresji, zwroty i słownictwo należy uznać takie wypowiedzi, które czynią zadość wymogom umiaru, zachowania taktu, współmierności i oględności. Adwokat nie może posługiwać się słownictwem powszechnie uważanym za obelżywe. Zobowiązany jest w swoich wystąpieniach, wypowiedziach i zadawanych pytaniach uczynić zadość wymogom ochrony i zachowania godności osób biorących udział w sprawie oraz kierować się opanowaniem i taktem. Formułując wnioski i wywody adwokat powinien ograniczyć się do kwestii pozostających w bezpośrednim i adekwatnym związku z prowadzoną sprawą. Prowadząc wywód, godzący w interes osoby trzeciej, powinien czynić to w sposób taktowny, oględny oraz z zachowaniem umiaru i adekwatności wyводу do istoty sprawy. Naruszenie tych wymogów stanowiłoby uchybienie godności zawodu, gdyż oznaczałoby posłużenie się niegodziwymi metodami

⁷⁵ Tak m.in. orzeczenie SN z 11.09.1951, C 917/51, LexPolonica nr 369745, OSN 1953/II/36 oraz orzeczenie WKD z 25.06.1977, WKD 14/77, „Palestra” 1978, nr 2, s. 100; W. MICHAŁSKI: *Immunitety...*, s. 164.

⁷⁶ Wyrok SN z 20.04.2006, IV CSK 2/06, LexPolonica nr 416290, OSNC 2007/2/30.

⁷⁷ Postanowienie WSD z 18.10.2008, WSD 52/08, <http://www.wsd.adwokatura.pl>. [dostęp: 10.06.2014].

wnioskowania i dowodzenia. Wskazania te wiążą adwokata w wypowiedziach wobec sądu, organów państwowych, dziennikarzy i przedstawicieli mediów. Formułując wypowiedzi w związku z prowadzoną sprawą wobec przedstawicieli mediów adwokat winien unikać występowania w roli rzecznika prasowego swojego klienta. Adwokat, kierując się merytoryczną potrzebą obrony interesu klienta, którego sprawa w jego ocenie jest w mediach przedstawiana w sposób jednostronny, wybiórczy lub tendencyjnie, winien ograniczyć się do rzeczowej i adekwatnej do istoty sprawy odpowiedzi na stawiane klientowi zarzuty. Jeśli okoliczności sprawy wymagają przytoczenia drastycznych okoliczności lub wyrażen, adwokat powinien nadać swemu wystąpieniu taką formę, aby nie uchybiać powadze sądu, władz i godności zawodu adwokackiego. Natomiast w korespondencji zawodowej adwokat zobowiązany jest przestrzegać właściwych form. Nie wolno mu używać wyrażen czy zwrotów obraźliwych ani grozić ściganiem karnym lub dyscyplinarnym.

Kodeks Etyki Radcy Prawnego jako pierwszą z podstawowych wartości zawodu radcy prawnego (Rozdział II) definiuje niezależność radcy prawnego (art. 7 i 11). Kodeks stanowi m.in., że żadne okoliczności pozaprawne, nie mające bezpośredniego związku z obiektywnie ocenionym stanem faktycznym sprawy, albo wyrażone przez kogokolwiek polecenia, czy wskazówki, nie zwalniają radcy prawnego z obowiązku rzetelnego i uczciwego wykonywania czynności zawodowych. Od radcy prawnego wymaga się nieulegania wpływom — zwłaszcza tym, które mogą wynikać z jego osobistych interesów lub nacisków z zewnątrz. Niezależność radcy prawnego znajduje konkretyzację i odzwierciedlenie m.in. w przyznanej temu zawodowi wolności słowa i pisma, stąd też również wolność wypowiedzi, jako przejaw niezależności radcy prawnego, jest gwarancją ochrony praw i wolności obywatela i sprawowania wymiaru sprawiedliwości, co oznacza, że radca prawny, formułując i wyrażając określone stanowiska w mowie lub piśmie, musi być wolny od wszelkich wpływów, ograniczeń, nakłaniania, gróźb ingerencji bezpośredniej lub pośredniej z jakiegokolwiek strony lub z jakiegokolwiek powodu. Radca prawny wyraża zatem swoje stanowisko oparte na własnej merytorycznej ocenie, nie będąc związany życzeniami czy oczekiwaniem podmiotów trzecich.

Jednocześnie jednak, podobnie jak jest to w przypadku adwokatów, Kodeks Etyki Radcy Prawnego przewiduje szereg czynników, które wpływają na zakres wolności słowa i pisma radcy prawnego. Jak wskazano w Preambule Kodeksu, w Rzeczypospolitej Polskiej radca prawny, pełniąc szczególną rolę, służy interesom sprawiedliwości a także podmiotom, które powierzyły mu dochodzenie i ochronę swojej wolności i praw. Jego obowiązki polegają na sumiennym wykonywaniu zawodu a także przestrzeganiu zasad moralnych i etycznych. Radca prawny obowiązany jest wykonywać czynności zawodowe zgodnie z prawem, uczciwie, rzeczowo i z należytą starannością (art. 6 ust. 1 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego). Radca prawny obowiązany jest dbać o godność zawodu przy wyko-

nywaniu czynności zawodowych, a także w działalności publicznej i w życiu prywatnym (art. 6 ust. 2 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego). Powyższe ogólne zasady wykonywania zawodu radcy prawnego muszą znaleźć odzwierciedlenie w zakresie korzystania przez radcę prawnego z wolności słowa i pisma, będąc swego rodzaju wyznacznikiem i jednocześnie ograniczeniem tej wolności. Przykładowo godność zawodu wymaga od radcy prawnego powstrzymania się zarówno w czynnościach zawodowych, jak i w działalności publicznej i w życiu prywatnym od wypowiedzi, które narażałyby na szwank jego prestiż i powagę, mogących poniżyć go lub ośmieszyć w odbiorze społecznym. Stąd też radca prawny nie może powoływać się czy też zasłaniać wolnością słowa i pisma i jednocześnie godzić we wskazane powyżej zasady albowiem w takiej sytuacji pozbawione byłyby one jakiegokolwiek znaczenia. Nieprzestrzeganie zaś zasad etyki zawodowej przez radcę prawnego stanowi podstawę odpowiedzialności dyscyplinarnej (art. 4 ust. 1 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego).

Na wolność słowa i pisma radcy prawnego wpływają bezpośrednio również następujące postanowienia Kodeksu Etyki Radcy Prawnego:

- art. 9 Kodeksu wprowadza obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej w stosunku do wszelkich informacji uzyskanych od klienta w związku ze świadczeniem pomocy prawnej;
- pomoc prawna świadczona przez radcę prawnego nie może mieć na celu ułatwiania popełnienia przestępstwa, przyczyniania się do tzw. prania brudnych pieniędzy, ani umożliwiania uniknięcia odpowiedzialności karnej za czyn, który miałby zostać dokonany w przyszłości (art. 10);
- radca prawny nie może w swych zawodowych wystąpieniach grozić postępowaniem karnym lub dyscyplinarnym (art. 27 ust. 7). Powyższy zakaz dotyczy w szczególności (aczkolwiek nie tylko) sytuacji grożenia taką odpowiedzialnością w celu zmuszenia innej osoby do zachowania po myśli grożącego. Zakaz ten nie dotyczy natomiast stosowanych w praktyce wezwań przedprocesowych w postępowaniu cywilnym, o ile w ich treści nie pojawia się groźba skierowania sprawy na drogę postępowania karnego lub dyscyplinarnego;
- radca prawny powinien dbać, aby jego zachowanie nie naruszyło powagi sądu, urzędu i instytucji, przed którymi występuje oraz o to, aby jego wystąpienia nie naruszały godności osób uczestniczących w postępowaniu. W szczególności radca prawny powinien odnosić się z należytyym szacunkiem do adwokatów, radców Prokuratury Generalnej Skarbu Państwa, rzeczników patentowych i doradców podatkowych (art. 30);
- radca prawny nie może publicznie okazywać swego osobistego stosunku do pracowników wymiaru sprawiedliwości, klientów oraz osób, których dotyczą czynności przez niego wykonywane (art. 31);
- co do zasady niedopuszczalne jest wypowiadanie przez radcę prawnego wobec osób trzecich negatywnej opinii o pracy zawodowej innego radcy prawnego (art. 38 ust. 1).

Kodeks Etyki Radcy Prawnego poświęca mniej miejsca kwestiom związanym z wolnością słowa i pisma radcy prawnego niż ma to miejsce w odnoszącym się do adwokatów Zbiorze Zasad Etyki Adwokackiej i Godności Zawodu. Tym niemniej należy przyjąć, że obie regulacje wyznaczają podobne zasady i ograniczenia korzystania z wolności słowa, będąc w najważniejszych kwestiach ze sobą zbieżne. Te ostatnie dotyczą zwłaszcza zakazu udzielania pomocy prawnej w celach kryminalnych (§ 12 Kodeksu Etyki Adwokackiej i art. 10 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego) oraz zakazu grożenia postępowaniem karnym lub dyscyplinarnym (odpowiednio: § 16 i art. 27 ust. 7). Pozostałe normy, które wprost wyartykułowano w Kodeksie Etyki Adwokackiej, nie mogą być traktowane jako nieobowiązujące w przypadku wykonywania zawodu radcy prawnego, mimo braku analogicznej regulacji w Kodeksie Etyki Radcy Prawnego. Mogą być one bowiem wyinterpretowane z innych zasad ogólnych wiążących radców prawnych, m.in.: godność zawodu radcy prawnego (art. 6 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego), obowiązek zachowania powagi sądu, urzędu i instytucji, przed którymi radca występuje, jak również zakaz naruszania godności osób uczestniczących w postępowaniu (art. 30 Kodeksu Etyki Radcy Prawnego) powodują np. że nie jest dopuszczalne świadome udzielanie przez radcę prawnego nieprawdziwych informacji, treść dokonywanych przez niego czynności zawodowych winna spełniać wymóg poprawności i jasności sformułowań, radca prawny odpowiada za treść i formę pism przez niego redagowanych i to zarówno wtedy, gdy pisma te sam podpisuje, jak i gdy podpisuje je inna osoba, np. klient. Z przywołanych zasad ogólnych wynika również, że radca prawny powinien zachować oględność i umiar w przekazywaniu treści, a w szczególności przy formułowaniu okoliczności drastycznych lub mało prawdopodobnych.

Należy zatem przyjąć, że występujące w obu korporacyjnych kodeksach etycznych rozwiązania dotyczące wolności słowa i pisma, mimo że treściowo różnią się pomiędzy sobą, nie wprowadzają odrębnych zasad w omawianym zakresie. Uboższy w treść pisaną Kodeks Etyki Radcy Prawnego, nie ustępuje — co do zasady — zawartością merytoryczną Kodeksowi Etyki Adwokackiej, gdyż należy z niego wyinterpretować te same zasady, które wprost zostały zapisane w Kodeksie Etyki Adwokackiej. Różnice występujące w regulacjach szczegółowych przyjętych w obu kodeksach, nie są na tyle znaczące, by uzasadniały stanowisko co do odmiennego zakresu wolności słowa i pisma dotyczącego obu zawodów zaufania publicznego. Ze względu na pełnione role społeczne i postępującą unifikację uprawnień obu zawodów byłoby to zresztą rozwiązaniem niezrozumiałym.

4. Podsumowanie

Reasumując, gwarantowana ustawowo swoboda wypowiedzi w mowie i piśmie adwokata i radcy prawnego, chroniona przez przyznany im w tym zakresie immunitet — jako emanacja konstytucyjnej wolności słowa — oznacza, iż przysługuje im — w odwołaniu do posiadanego przygotowania i doświadczenia zawodowego — prawo do kierowania się w działaniach wyłącznie własną wolą oraz wyklucza wywieranie nacisków na kierunek tych działań przez podmioty w stosunku do nich zewnętrzne. Korzystając z tak rozumianej wolności, przedstawiciele omawianych korporacji posiadają prawo do krytyki działań organów państwa zaangażowanych w proces szeroko rozumianego sprawowania wymiaru sprawiedliwości. W ten sposób działania adwokatów i radców prawnych stanowią gwarancję konstytucyjnego prawa jednostki do sądu i praworządnego procesu, a w szerszym kontekście — fundament demokratycznego państwa prawnego. Jednakże z tak rozumianej wolności adwokat i radca prawny winien korzystać w granicach obowiązującego prawa, które wyznacza określona ustawowo funkcja wykonywanego zawodu oraz usankcjonowane w aktach normatywnych obowiązujących w tym zakresie zakazy i nakazy.

Bibliografia

Literatura naukowa

- BAFIA J., BEDNARZAK J., FLEMMING M., KALINOWSKI S., KEMPISTY H., SIEWIERSKI M.: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Warszawa 1976.
- BEMACZYK M., JABŁOŃSKI M., WYGODA K.: *Biuletyn informacji publicznej. Informatyzacja administracji*. Wrocław 2005.
- BIŁGORAJSKI A.: *Granice wolności wypowiedzi. Studium konstytucyjne*. Warszawa 2013.
- CIEŚLAK Z.: *Zagadnienia immunitetu adwokackiego*. „Palestra” 1963, nr 7—8.
- COMPLAK K.: *O prawidłowe pojmowanie godności osoby ludzkiej w porządku RP. W: Prawa i wolności obywatela w Konstytucji RP*. Red. B. BANASZAK, A. PREISNER. Warszawa 2002.
- COMPLAK K.: *Uwagi o godności człowieka oraz jej ochrona w świetle nowej konstytucji*. „Przegląd Sejmowy” 1998, nr 5.
- CZESZEJKO Z., KRZEMIŃSKI Z.: *Adwokacka wolność słowa i pisma*. „Palestra” 1968, nr 5.
- DRACHAL J.: *Dostęp do informacji publicznej — rozwój czy stagnacja, wystąpienie na konferencji zorganizowanej przez Polską Akademię Nauk*. Warszawa, 6 czerwca 2006.
- GAWRYLUK M.: *Prawo o adwokaturze. Komentarz*. Warszawa 2012.
- KAFTAL A.: *O niektórych zagadnieniach immunitetu adwokackiego*. „Palestra” 1962, nr 11.
- KŁATKA Z., CIUPA S.W., STOGA K., STECYK T.: *Zawód radcy prawnego. Historia zawodu i zasady jego wykonywania*. Red. A. BEREZY. Warszawa 2011.
- KMIECIK R., SKRĘTOWICZ E.: *Proces karny. Część ogólna*. Kraków—Lublin 1996.

- KUROWSKI M.: *Komentarz do art. 156 k.p.k.* W: KUROWSKI M., EICHSTAEDT K., AUGUSTYNIAK B., ŚWIECKI D.: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz.* Warszawa 2013.
- KWAPISZ K.: *Ustawa o radcach prawnych. Komentarz.* Warszawa 2013.
- ŁABNO A.: *Ograniczenie praw i wolności człowieka na podstawie Konstytucji III RP.* W: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP.* Red. B. BANASZAK, A. PREISNER. Warszawa 2002.
- MAZUREK F.: *Godność osoby ludzkiej podstawą praw człowieka.* Lublin 2001.
- MICHALSKI W.: *Immunitety w polskim procesie karnym.* Warszawa 1970.
- PRZYWORA B.: *Regulacje prawne w zakresie dostępu obywateli do informacji przetworzonej — stan obecny i postulaty zmian.* „Przegląd Prawa Publicznego” 2013, Nr 5.
- REDELBACH A.: *Natura praw człowieka. Strasburskie standardy ich ochrony.* Toruń 2001.
- ROZBICKA-OSTROWSKA M., KAMIŃSKA I.: *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz.* Warszawa 2012, LexPolonica — komentarz online.
- SARNECKI P.: W: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz.* Red. L. GARLICKI. Tom III. Warszawa 2003.
- SKORUPKA J.: *Kodeks postępowania karnego. Komentarz.* LexPolonica — komentarz online.
- SKORUPKA J.: *Udostępnianie akt sprawy podejrzanemu.* „Prokuratura i Prawo” 2007, nr 5.
- SKRZYDŁO W.: *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz.* Warszawa 2013.
- SOKOLEWICZ W.: *Wolność prasy i jej konstytucyjne ograniczenia.* „Państwo i Prawo” 2008, nr 6.
- STĘCHŁY Z.: *Immunitet adwokacki w nowym prawie o adwokaturze.* „Palestra” 1983, nr 7.
- SZCZOTKA A.: *Dostęp do akt sprawy w postępowaniu przygotowawczym.* „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 2.
- ŚLIWIŃSKI S.: *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne.* Warszawa 1959.
- TĘCZA-PACIOREK A., WRÓBLEWSKI K.: *Dostęp podejrzanego do akt postępowania w przedmiocie tymczasowego aresztowania.* „Państwo i Prawo” 2010, nr 5.
- WALTOŚ S.: *Proces karny. Zarys systemu.* Warszawa 1985.
- WOJTYCZEK K.: *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP.* Kraków 1999.
- WOJTYCZEK K.: *Zasada proporcjonalności.* W: *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP.* Red. B. BANASZAK, A. PREISNER. Warszawa 2002.

Orzecznictwo

- Wyrok TK z 7.03.2003, K 3/10.
- Wyrok TK z 12.02.2013, K 6/12.
- Wyrok TK z 22.05.2001, K 37/01.
- Wyrok TK z 26.03.2008, K 4/07.
- Wyrok TK z 18.02.2004, P 21/02.
- Wyrok TK z 19.04.2006, K 6/06.
- Wyrok TK z 8.11.2006, K 30/06.
- Wyrok TK z 5.03.2003, K 7/01.

- Wyrok TK z 29.09.2008, SK 52/05.
Wyrok TK z 12.01.2000, P 11/98.
Wyrok TK z 20.02.2002, K 39/00.
Wyrok TK z 10.04.2002, K 26/00.
Wyrok TK z 13.03.2007, K 8/07.
Wyrok TK z 14.12.2005, SK 22/05.
Wyrok TK z 3.06.2008, K 42/07.
Wyrok TK z 6.03.2007, SK 54/06.
Wyrok TK z 28.06.2000, K 34/99.
Wyrok SN z 20.04.2006, IV CSK 2/06, OSNC 2007/2/30, LexPolonica nr 416290.
Wyrok SN z 11.08.2010, I CSK 649/09, LEX nr 798237.
Wyrok SN z 24.05.2012, V CSK 255/2011, LexPolonica nr 4940550.
Wyrok SN z 19.07.1978, I CR 254/78, OSNC 1979/6/21.
Wyrok SN z 19.10.1989, II CR 419/89, LexPolonica nr 296329.
Postanowienie SN z 21.11.2008, SDI 27/2008, LexPolonica nr 2517150, Orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach dyscyplinarnych i w sprawach skarg na przewlekłość postępowania karnego 2008 r., poz. 130.
Uchwała SN z 24.02.1998, I KZP 36/97, LexPolonica nr 327537, OSNKW 1998/3-4/12.
Orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 29.10.2003, Stuer przeciwko Holandii, sekcja II, skarga nr 39657/98, § 38, ECHR 2003-XI.
Orzeczenie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu z 21.03.2002, Nikula przeciwko Finlandii, skarga nr 31611/96, EHCR 2002-2.
Wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 16.11.2006, I Aca 620/2006, LexPolonica nr 2068034.
Postanowienie Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 12.09.2011, II Akp 18/2011, 19/2011, LexisNexis nr 3048896, OSA 2012/7/21, s. 3.
Wyrok NSA z 9.08.2011, I OSK 792/11, LexPolonica nr 3036000.
Wyrok NSA z 9.12.2010, I OSK 1798/10, LexPolonica nr 2473692.
Wyrok NSA z 27.01.2011, I OSK 1870/10, LexPolonica nr 2497310.
Wyrok WSA w Warszawie z 14.08.2007, II SA/Wa 280/2007, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
Wyrok WSA w Krakowie z 26.09.2005, II SA/Kr 984/05, Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych.
Orzeczenie Sądu Dyscyplinarnego Izby Adwokackiej w Warszawie z 23.02.2009, DZ 39/08, <http://wsd.adwokatura.pl>.
Wyrok NSA z 2.06.2011, I OSK 279/11, LexPolonica nr 2557822.
Wyrok WSA w Warszawie z 22.02.2006, II SA/Wa 1721/05, LexPolonica nr 414606.
Wyrok SN z 11.09.1951, C 917/51, LexPolonica nr 369745, OSN 1953/II/36.
Orzeczenie Wyższej Komisji Dyscyplinarnej z 25.06.1977, WKD 14/77, „Palestra” 1978, nr 2.
Postanowienie Wyższego Sądu Dyscyplinarnego z 18.10.2008, WSD 52/08, <http://www.wsd.adwokatura.pl>.